

~~К 5817^а~~

П87230

Літературний журнал

№ 6

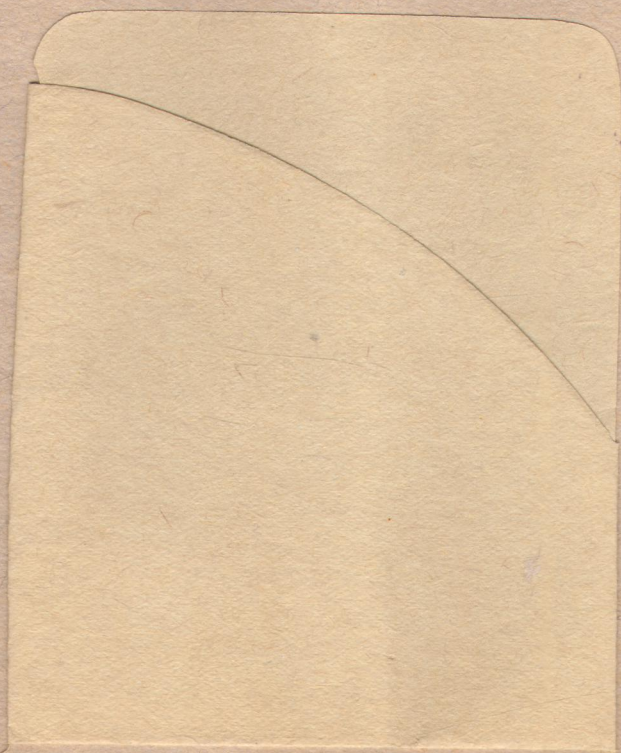
ВЕРЕСЕНЬ

1941

„РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК“

Ціна 1 крб. 50 коп.

K-5817^a.

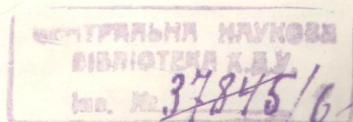
Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Літературний журнал

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ,
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ТА КРИТИЧНИЙ ДВОТИЖНЕВИК

ОРГАН СПІЛКИ
РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

6
ВЕРЕСЕНЬ
1941

ВИДАВНИЦТВО „РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК“
КИЇВ — ХАРКІВ

59 14

„Щоб усі слов'яни
Стали добрими братами,
І синами сонця празди...“

Т. ШЕВЧЕНКО.

ВСЕСЛОВ'ЯНСЬКИЙ МІТИНГ У МОСКВІ

10 серпня у Москві з ініціативи групи представників слов'янських народів — громадських і військових діячів, письменників і вчених відбувся всеслов'янський мітинг.

Безмежною любов'ю до батьківщини і свободи, благородною священною ненавистю до фашистських ізвергів, почуттям обов'язку і відповідальності перед своїми народами слов'янські пристрасні промови всіх ораторів. Вони знали: їх почують у розграбленій гітлерівцями Варшаві і спаленому Белграді, у розтоптаній фашистським чоботом Празі, яка не підкорилася насильникам, в Братиславі, в Софії, в гірських селищах Закарпатської України, в Чорногорії і Македонії, — скрізь і повсюди, де б'ється слов'янське серце. Це був яскравий вираз тих почуттів, думок і сподівань, якими живе тепер увесь слов'янський світ, який піднімається на весь свій могутній ріст, на рішучий і нещадний бій проти гітлерівського гніту. Це була демонстрація брапської єдності і консолідації всіх сил багаточисленних слов'янських народів, які ніколи не були і не будуть рабами!

ЗВЕРНЕННЯ ВСЕСЛОВ'ЯНСЬКОГО МІТИНГУ ДО ВСІХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Брати пригноблені слов'яни!

Світ палає в огні найбільш кровопролитної і руїницької з воєн, які тільки знало людство. Цю війну нав'язав світові кровожерний німецький фашизм. Народи Франції, Чехословаччини, Польщі, Австрії, Голландії, Бельгії, Данії, Норвегії, Югославії, Греції під ярмом німецьких фашистів і їх підсобників — фашистів Італії, Угорщини, Румунії, Фінляндії.

Особливу ненависть гітлеризм відчуває до слов'янських народів. Підступний план німецького фашизму — захопити назавжди наші стародавні слов'янські землі, віддати їх в руки німецьких баронів — поміщиків, в руки італійської, угорської знаті і перетворити слов'ян у вічних рабів.

Німецький фашизм не зупиняється перед фізичним викоріненням і знищенням слов'ян. Гітлер і його фашистська кліка прямо говорять про необхідність знищити маси слов'ян. Цей найбільш кривавий план знищення слов'ян проводиться в життя з безприкладною жорстокістю.

Одну з найбільш культурних, працьовитих країн Європи — Чехословаччину німецький фашизм поневолив і роздрібнив на куски. Значна частина словацьких земель віддана в подарунок угорським поміщикам. Така ж доля спіткала Закарпатську Україну. Понад 100 тис. чехів, словаків, карпатоукраїнців мучаться в тюрмах і концентраційних таборах.

Німецький фашизм знищив Польську республіку і протягом півтора років винищив до 3 млн. поляків. В австрійських містах Граці і Вольфсбергу Гітлер організував „ринок рабів“, де продають з торгів польських селян і робітників німецьким поміщикам і підприємцям.

Полчища Гітлера, ведучи на повіді фашистів Італії, Угорщини, по-звірячому розправлялися з Югославією. Місто Белград зруйноване. В місті в перші дні по-звірячому вбиті 32 тис. мирних жителів. Югославська держава зазнала розбійницької дільби між німецькими, італійськими і угорськими фашистами. Протягом 3 місяців фізично винищено понад 80 тис. сербів.

В Болгарії, проданій Гітлерові правлячою клікою зрадників, хазяйнують німецькі окупанти. Болгарський народ силоміць штовхають на війну проти своїх братів-слов'ян. Населення Болгарії піддане найжорстокішому теророві і грабежу.

По-зрадницькому напавши на Радянський Союз, німецький фашизм зустрів залізну відсіч Червоної Армії, могутній опір всього російського, українського, білоруського населення і всіх народів Радянського Союзу. В районах Радянської України і Білорусії, які ворог встиг захопити, творяться нечувані знущання і звірства над мирним населенням, фашисти випалюють цілі села, розстрілюють, вішають, катують тисячі селян, гвалтують жінок, вбивають дітей. В одному лише місті Львові в перші ж дні хазайнування німців вбито і замучено не менше 6 тис. жителів.

Таким чином, всі свободолюбиві слов'янські народи — чехи, словаки, карпатоукраїнці, поляки, серби, хорвати, словенці, болгари, росіяни, українці і білоруси зазнали кривавої агресії німецького фашизму.

Брати пригноблені слов'яни! Ми стоїмо перед смертельною загрозою.

Пробила година, коли весь слов'янський народ повинен об'єднатися для найшвидшого і остаточного розгрому німецького фашизму.

Ми об'єднуємося як рівні з рівними. У нас одне завдання і одна мета — розгром гітлерівських армій і знищення гітлеризму. У нас одне палке всеосяжне прагнення, щоб слов'янські, так само як і всі інші народи мирно і вільно розвивалися в рамках своєї державності. Ми рішуче і твердо відкидаємо саму ідею панславізму, як наскрізь реакційну течію, глибоко ворожу високим завданням рівності народів і національного розвитку всіх держав, яку в своїх імперіалістичних цілях використовував російський царизм. Наше завдання — об'єднаними зусиллями знищити гніт німецького фашизму, яких би жертв це нам не коштувало.

Брати пригноблені слов'яни!

Хай полум'я священної боротьби могутнім шквалом стане над усіма слов'янськими землями, поневоленими і поневолюваними гітлеризмом! Хай кожний клапоть слов'янської землі стане могилою ворогові і базою для визволення від гітлерівського гніту!

Всіма засобами підривайте боездатність і розкладайте ряди гітлерівської армії!

Саботуйте всі заходи ненависного гітлерівського режиму. Паліть війсьні склади, рвіть телеграфний і телефонний зв'язок, пускайте під укіс ворожі ешелони, нещадно знищуйте живу силу ворога, ширше розгортайте всенародну партизанську війну за визволення від гітлерівського гніту! Кров за кров! Смерть за смерть! Нещадна помста ворогові за поневолення рідних земель, за зруйновані міста, спалені села, за вбитих і замучених в тюрмах і концентраційних таборах, за сльози жінок і загибель дітей, за всі знущання з наших народів.

Брати пригноблені слов'яни! Ворог підступний і сильний. Але, з'єднані разом, ми в сто раз сильніші його. Народи Радянського Союзу і його Червона Армія з нами. З нами всі демократичні країни, з нами все передове людство.

Вставайте на визвольну війну проти гітлеризму!

Смерть фашистським бандам Гітлера і Муссоліні, цих вбивців слов'янських народів!

Хай живе наша перемога над кривавим гітлеризмом!

Російський письменник, академік *Олексій Толстой*.

Український письменник, академік *Олександр Корнійчук*.

Народний поет Білорусії *Янка Купала*.

Польський генерал *Маріан Янушайтіс*.

Польська письменниця *Ванда Василевська*.

Чеський громадський діяч професор *Зденек Нгедли*.

Словацький громадський діяч, депутат чехословацького парламенту *Марек Чулен*.

Громадський діяч Закарпатської України, депутат чехословацького парламенту *Іван Локота*.

Чехословацький поет, професор *Ондра Лисогорський*.

Сербський громадський діяч, професор *Божидар Масларич*.

Хорватський громадський діяч *Юро Салай*.

Словенський журналіст і громадський діяч *Іван Регент*.

Чорногорський поет *Радуле Стійєнський*.

Болгарський громадський діяч, доктор *А. Стоянов*.

Македонський громадський діяч *Дмитро Влахов*.

ВЕСЬ СЛОВ'ЯНСЬКИЙ СВІТ ПОВИНЕН ОБ'ЄДНАТИСЯ ДЛЯ РОЗГРОМУ ФАШИЗМУ

ПРОМОВА РОСІЙСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА, АКАДЕМІКА ОЛЕКСІЯ ТОЛСТОГО

Слов'яни! Росіяни, українці, білоруси, поляки, чехи, словаки, серби, хорвати, македонці, чорногорці, болгары, словенці, закарпатські українці, — всі, хто говорить братськими мовами єдиного слов'янського кореню, всі, хто колись становив єдину групу споріднених племен і вів боротьбу за свою незалежність, за свою національну культуру і за право мирної праці!

Слов'яни! Пробила година, коли весь слов'янський світ повинен об'єднатися для найшвидшого і остаточного визволення від гітлерівського гніту. Ми об'єднуємось, як рівні серед рівних. Серед нас не повинно бути більших або менших. У нас одне завдання і одна мета — розгром гітлерівських армій і знищення всієї воєнно-агресорської системи націонал-соціалізму. У нас одне палке всеосяжне прагнення — щоб слов'янські, так само як і всі сусідні з нами народи і держави і всі інші народи мирно і спокійно розвивалися в рамках своєї державності. Ми не зазіхаємо ні на який провід, ні на яку керівну роль для інших народів. Ми рішуче і твердо відкидаємо саму ідею панславізму, як наскрізь реакційної течії, глибоко ворожої рівності народів і високим завданням національного розвитку держав і народів. Наше завдання — об'єднаними зусиллями знищити німецький фашистський гніт, яких би жертв це нам не коштувало.

Слов'яни! Якщо вчора декому здавалося, що гітлерівська Німеччина залишить в спокої їх мирне існування і книжка Гітлера „Моя боротьба“, своїм отруєним жалом спрямована до ураження в серце всього слов'янства, — лише зухвале і шумне базікання, то сьогодні вони переконалися в реальному і послідовному здійсненні цієї програми німецького фашизму.

„Слов'янська людська маса, як расова поведінка, не достойна володіти своїми землями, — вони повинні відійти в руки німецьких панів, а слов'яни — власники земель — перетворені в безземельних пролетарів“. Але слов'ян більше 300 мільйонів і вони плодючі... „Я буду, — говорить Гітлер, — систематично протягом довгих років роз'єднувати слов'янських чоловіків від жінок, щоб зупинити народжуваність. Всіма засобами я пресічу плодючість слов'ян... Хто може заперечувати моє право знищити мільйони слов'ян, які розмножуються, як комах...“

Ось програма німецького фашизму. Західні слов'яни, слов'янські країни побачили, що

це не слова, а діло, криваве діло. Для одних це — злидні, примусова праця під ударами фашистського наглядача, перетворення слов'янина в двоногу тварину, раба, або — стерилізація, яку німці почали посилено проводити в Польщі. Для інших це — смерть від фашистського ножа і кулі, смерть від катувань в концентраційному таборі, від виснаження і голоду.

Пощади від фашистів чекати не можна. Пощади немає... І ті, хто думає якнебудь тихенько пережити цей час, стати смирним і непомітним, жорстоко помиляються. Смирених, як жучків, що підгорнули лапки, роздавить фашистський чобіт.

Геть покору і втихомирення! Ніщо не допоможе в цю грізну годину. Слов'янине! Твоя душа запалилася ненавистю до поневолювачів, які розсілися, як хазяїн-рабовласник, в твоїй країні, в твоєму будинку, на клапті твоєї землі. Твоя душа горить священною ненавистю, щоб творити великі і героїчні діла.

Скрізь, на кожному кроці, твоя ненависть продумає акт боротьби і у великому і в дрібницях. Мільйони слов'ян — робітників, селян, інтелігенції — з ще більшою і дедалі зростаючою однастайністю повинні гальмувати, шкодити, псувати, знищувати воєнну фашистську машину. Весь світ уже знає про героїзм чеських робітників, які знаходять хитрі способи знешкоджувати німецькі знаряддя смерті. Весь світ знає про героїзм польських, чорногорських, сербських, македонських партизанів. Цю боротьбу провадять десятки і сотні тисяч людей, — треба, щоб вона охопила мільйони. Ні години чекання, роздумливості, ні години прогаєння! Кожний слов'янський народ — в ім'я визволення, незалежності і мирного щастя своїх поколінь — сам повинен піднятися на боротьбу на спільному і єдиному фронті. Свободу не приносять на золотому блюді, свободу беруть із зброєю в руках.

Східне слов'янство — 160 мільйонів росіян, українців, білорусів — разом з іншими народами Союзних Радянських Республік, разом з могутньою і свободолюбивою Великобританією — сьомий тиждень ламає хребет гітлерівським арміям.

Німецьке командування зняло вже гарнізони з окупованих міст і вливає в армію підлітків і літніх людей. Гітлерові зрозуміло, що загальний перехід німців до оборони — це початок кінця, і він шалено силкується віддалити цю фатальну годину. То в одному, то в другому місці фашистське командування

вбиває танкові клини в наш фронт,— і знову і знову це закінчується для фашистів купами знівченого металу і кусками німецьких тіл. Ворог сильний і небезпечний, але у нього вже всі ознаки втоми і розкладу. Блискавична війна, що не вдалася, блискавично пожирає його людські і матеріальні ресурси.

За 6 тижнів понад півтора мільйони німців убито, поранено і здалося в полон. Німецька армія втратила третину своїх танків, п'яту частину авіації з кращими кадрами льотчиків, 8 тисяч артилерійських гармат. Але це лише початок війни з Червоною Армією і силами Великобританії. Винищення німецької живої сили і військової техніки розвивається в дедалі більш страшливих розмірах. Незабаром настане година, коли стікаючий кров'ю фашистський звір почне сунути назад, в ним самим уготовану безодню, настане година, коли не 100 сербів, чи поляків, чи партизанів у горах Країни, Македонії і Чорногорії розстрілюватимуться за кожного вбитого німецького солдата, а за кожного замученого серба, поляка, чорногорця, словенця і македонця фашистам доведеться віддати тисячу своїх голів.

Ні, не охолело вугілля на попелищах Варшави, Белграда, Чачака, Ягодина, Бани! Його роздуває священна ненависть для того, щоб на ньому була назавжди спалена і розвіяна по вітру божевільна, варварська, кровожерна мрія німецького фашизму поневолити і винищити слов'янський світ.

Слов'яни! Ми об'єднуємося для боротьби

і перемоги. Ми об'єднуємося для того, щоб кожна слов'янська, як і всяка інша країна, могла вільно, мирно, з повним визволенням сил своїх створювати свою культуру. Немалий вклад внесло слов'янство в світову скарбницю культури і цивілізації. Фашисти намагаються заперечувати це. Ми дякуємо німецькому народові за прекрасну музику, за філософію, за добру стару поезію і попереджуємо, що він повинен буде очиститись від бруду гітлерівського фашизму, щоб врятувати своє існування.

Ідеї справедливості і свободи близькі слов'янським народам. Ми свободолюбиві і миролюбиві, але ми грізні і вперті в боротьбі, коли на нас нападають. У відповідь на декрет Муссоліні про смертну кару за зберігання зброї в усій Чорногорії були здані тільки дві гвинтівки. Так повинен робити слов'янин.

Свобода або смерть! Ми хочемо мирного процвітання собі і нашим сусідам. Ми хочемо вищих дарів людської свободи: розвитку культури, мистецтв і наук, благоденствія, щастя. Культура, а не війна.

В ім'я цих високих загальнолюдських цілей,— в бій, слов'яни!

В побідний бій проти фашистських варварів, п'яних від крові і грабежу!

Смерть фашизму!

Хай живе визволений слов'янський світ! Хай живе наша могутня союзниця — Великобританія! Хай живуть і процвітають всі країни і всі народи світу, які борються проти фашизму!

ВИЗВОЛИМО ЛЮДСТВО ВІД КРИВАВОГО ФАШИСТСЬКОГО КОШМАРУ

ПРОМОВА УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА, АКАДЕМІКА ОЛЕКСАНДРА КОРНІЙЧУКА

Брати слов'яни! Німецькі розбійники вже два роки розоряють давні слов'янські землі, руйнують міста, спалюють села.

Гітлер вирішив знищити вільні миролюбиві слов'янські держави, перетворити нас у рабів і фізично знищити. Це не загроза, це не божевільне маячення німецьких нацистів. Це продуманий до деталей людожерницький план Гітлера.

Брати слов'яни! Перед нами смертельна небезпека! Фашисти вже замучили і вбили три мільйони поляків. Кров сотень тисяч чехів, сербів, словаків, карпатських українців, хорватів, чорногорців, словенців, кров шести тисяч замучених і вбитих тільки в одному українському місті — Львові, кров убитих в боях з фашистською армією кращих синів російського, українського, білоруського народів і інших народів великого Радянського Союзу,

море сліз замучених дітей, жінок закликає нас, слов'ян, об'єднатися проти спільного ненависного ворога — Гітлера і його фашистських орд.

Не вперше німецькі розбійники пробують вогнем і мечем завоювати наші держави, відняти наші багаті землі, наші славні міста, квітучі села, знищити наші великі культури і перетворити нас у своїх рабів.

З глибини серця геніального поета українського народу Тараса Григоровича Шевченка вирвалися сповнені священним гнівом слова проти німецьких поневолювачів.

Поет виступив на захист чеського народу, на захист всіх слов'ян. Шевченко глибоко розумів, що німецькі поневолювачі завжди мріяли роз'єднати сім'ю слов'ян і знищити слов'янські народи поодиночі.

Шевченко писав:

Отак німота запалила
Велику хату. І сім'ю,
Сім'ю слов'ян роз'єдинила,
І тихо, тихо упустила
Усобищ лютую змію.
Полилися ріки крові,
Пожар загасили.
А німчики пожарище
І сиріт розділили.

Виростали у кайданах
Слов'янські діти,
І забули у неволі,
Що вони на світі!
А на давнім пожарищі
Іскра братства тліла,—
Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих
І діждалась...

Але в грізні хвилини велика сім'я слов'янських народів піднімалася, як один, проти навали німецьких варварів, і вони знайшли свою могилу на слов'янських землях. Так було в далекому минулому, так було в 1918 році, коли українці, росіяни і білоруси з ганьбою вигнали німецьких інтервентів. Свободолюбивий український народ піднявся, як один, на бій з фашизмом. Пліч-о-пліч росіяни, українці, білоруси разом з іншими народами великого Радянського Союзу вже завдали нищівного удару добірним арміям Гітлера і вщент розбили міф про непереможність німецької армії. Земля горить під ногами фашистських орд. Їх б'ють доблесні частини Червоної Армії, їх б'ють славні партизани, вдень і вночі не даючи і хвилини спокою ворогові.

В кожній хаті, в кожному будинку поклялися українці краще вмерти, ніж стати рабами ненависного Гітлера. Ворог ішов за нашим багатим врожаєм, але не море золотої пшениці зустрів він на зайнятих територіях України, а спопелену землю і люту ненависть народу. Там, де ступив кривавий чобіт фашистів, він зустрів пустиню. Ми не пошкодували свого багатства, здобутого великою працею нашого народу. Ми знаємо, що перемога німецького фашизму — це загибель нашої вільної україн-

ської держави, це загибель нашої національної культури, це ганебне рабство і загибель нашого народу.

Брати слов'яни! Від імени 40-мільйонного українського народу я закликаю вас об'єднатися на священну боротьбу проти нашого найлютішого ворога — німецького фашизму і його васалів.

Український народ глибоко вірить, що в цій боротьбі всі слов'янські народи — рівноправні брати, — об'єднавшись, швидко завдадуть нищівного удару гітлерівським ордам і визволять все людство від кривавого фашистського кошмару. Ми знаємо, що перемога не приходить сама. Так створімо ж ворогові нестерпні умови. Де б не появився набряклий від крові чорний павук фашистської свастики, він повинен бути розчавлений.

Не встояти німецьким і італійським фашистам та їх васалам перед нашими великими слов'янськими народами, перед нашим союзником — героїчним народом Англії.

Ми переможемо тому, що з нами велика Червона Армія, тому, що з нами всі героїчні слов'янські народи, тому, що з нами все передове людство світу.

Український народ палко вітає об'єднання всіх народів для спільної боротьби проти нашого найлютішого ворога — гітлерівської Німеччини.

Український народ віддасть всі свої сили для досягнення швидкого розгрому ворога всього людства — німецького фашизму.

Смерть фашизму!

Хай живе великі сім'я вільних, рівноправних слов'янських народів, об'єднана на священну боротьбу з розбійницькою навалю німецького фашизму і його васалів.

ПОЛЯКИ, ВАС КЛИЧУТЬ НА БОРОТЬБУ РУЇНИ ВАРШАВИ!

ПРОМОВА ПОЛЬСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ ВАНДИ ВАСИЛЕВСЬКОЇ

Поляки! Нашу землю розорив ворог. На полях і вугіллі перетворив він села, в яких жив польський селянин, на купи руїн — міста, де працював робітник.

У вересні тридцять дев'ятого року на нас навали віковичний ворог, вірний нащадок хрестоносної пихи, пруського розбою. Розгнаний фашистський імперіалізм продовжував найтемніші, найгірші історичні традиції. Першою жертвою стала Польща.

І розлилося море крові. Задиміли попелом спалених сел і селищ. Десятки тисяч загинули під бомбами. Сотні тисяч загинули страшною смертю по тюрмах і концентраційних таборах. Вся Польща була перетво-

рена в пустиню. Німці пограбували всі пам'ятники нашої культури, вивезли в Німеччину все, що можна було вивезти, мільйони населення були приречені на голодну смерть.

Дике звірство гітлеризму в усій повноті проявилось на нашій землі.

Після Польщі прийшла черга інших країн. І нарешті, п'яний кров'ю, збожеволілий від легких перемог фашизм кинувся далі на схід, мріючи про знищення всього слов'янства, про винищення слов'янських націй і перетворення їх земель в німецькі колонії. Знову воскресли плани хрестоносців, наміри прусаків. Залізна лавина обрушилася на кордони Радянського Союзу.

Але цього разу Гітлер помилився, думаючи, що пройде по радянській землі так, як пройшов по інших країнах Європи. Тут танк наштотхнувся на танк, залізо на залізо, а сліпа сила п'яних фашистських загарбників — на свідому, вірну і самовіддану силу Червоної Армії.

Розгорілася жадлива боротьба, боротьба, якої ще не було в історії. Боротьба за весь світ.

У цій боротьбі слов'янські народи повинні встати всі як один. Нас гітлеризм ненавидить більше від усього, нас він оголошує негідними імені людини. Перемога фашизму означала б наше знищення.

Поляки, у великій сім'ї слов'янських народів ми перші стали жертвою загарбання.

Ми не можемо, склавши руки, чекати, поки героїзм Червоної Армії, поки непохитна мужність англійського народу розіб'ють щент коричневі ряди.

Нас кличуть на боротьбу руїни Варшави, розчавлена, розорена, обплъована польська земля. Нас кличуть на боротьбу замучені крики тих, що кожного дня гинули і гинуть під терором окупанта. Нас кличуть на боротьбу великі традиції нашого народу, який героїчно боровся за свою волю, який ніколи не давав зігнути або зломити себе.

На землях Радянського Союзу виникає польська армія. Проти смертельного ворога, проти коричневого хижаків встане польський солдат. Польський солдат помститься за руїни міст, за кров, за муки, за сльози. Плч-о-плч з Червоною Армією піде наша польська армія на боротьбу з ворогом нашої країни, ворогом слов'янства, ворогом людства.

Поляки на захоплених німцями землях піднімаються на боротьбу в тилу противника.

Цю боротьбу треба сторазово помножити. Стисніть кулаки, шахтарі Сілезії! Металісти Варшави, ваше місце в рядах борців! Текстильники Лодзі, будівельні робітники Краків — на боротьбу! Селяни! На ворога!

Кожну хвилину на кожному місці знищувати ворога! Кожну хвилину на кожному місці боротися з ворогом! Без пощади, без жалю! За загибель, за смерть, за голод! За знущання і образу польського імені!

До боротьби! Висаджувати мости, відризати транспорти, палити склади, знищувати залізничні, телеграфні і телефонні лінії! Хай кожний ліс стане збройним табором, кожне село — засадою, кожний будинок — кріпостью.

Поляки! Народ, який дав світу Коперніка, Міцкевича, Шопена, який дав Костюшка, Ярослава Домбровського, Людвіга Варинського, не буде народом-рабом! Гнати ворога з польської землі!

На боротьбу з Гітлером об'єднався весь світ, все, що заслуговує людського імені. З героїзмом, якого не знала історія, бореться Червона Армія. Англійські літаки перетворюють на порох німецькі міста. З Америки плывуть кораблі із зброєю. В окупованих країнах все вище звивається полум'я бунту. Точиться партизанська боротьба в Югославії, саботаж в Чехословаччині. Земля починає горіти під ногами коричневого хижаків. Ми не самі! З нами весь цивілізований світ, з нами всі, кому дорогі свобода людини, гідність людини!

До зброї! Йде, наближається день перемоги! Поляки! Згадайте чудові сторінки нашої історії! Прийшов час воскреснути повстанським традиціям!

До зброї!

Володимир Сосюра

ЗА ВІТЧИЗНУ

I

Ви знов кривагою ордою
на нас ідете у громах,
щоб до комуні молоді
нам перетнуть чудесний шлях
у шалі огненної зливи,
щоб облетіла днів мета,
і тьма пожерла наші ниви
і наші зоряні міста,
щоб дати простір гаду - змію,
де ми щасливо живемо,
і знов надіти нам на шию
навік поламане ярмо.
Але не вийде! Босі й голі,
аж поки привид ваш не зник,
ми били вас у наших полі
у вісімнадцятий той рік.
За вами вслід росли могили,
під гул визвольної війни,
і ви, тікаючи, губили
і каски, й чоботи, й штани...
Так буде й зараз! Муром грізним
в ім'я свободи і весни
ми оборонимо вітчизну
од провокаторів війни,
страшну розвіємо негоду,
навік од сонця згине тьма
і від фашистського ярма
врятуєм змучені народи.
Лиш нам шуміти будуть віти
і сонце сходить раз - у - раз.
А ви, що сієте злий вітер,
пожнете бурю в смертний час.

II

Голівками хитають квіти
й дівчата хустками у путь:
свою вітчизну боронити
червоні воїни ідуть.
В огнем залиті дальні гони
grimлять без ліку ешелони,
і долітає з неба спів
моторів грізних літаків;
земні фортеці рвуть простори —
потокі танків далі рвуть,
од їх ходи лунають гори

й ревуть моря... Копита б'ють
гарячу землю... Коні, коні...
Без краю месників червоних
в сталених шоломах бачить зір
у сійві п'ятикутних зір;
шаблі, гармати, кулемети,
і крсків ритм хита багнети.
На морі, в небі й на землі
пливуть із броні кораблі,
і все на захід... Чорні зграї,
цей рух несе гам смерті жак!
І марно Гітлер потрясає
бандитським чубом на вітрах.
На нього жде загину ложе,
і в гromі радому гармат
туди впаде цей психопат,
йому ніщо не допоможе —
ні хрест, ні мавзер, ні в ночах
знак чорний свастики й бича,
ні брехень гать, ні кулі спів,
ні яд, ні армії шпиків...
Реве тривоого сирена,
і чути похоронний дзвін.
На схід він кинувся скажено,
і смерть на сході знайде він.

III

Об берег б'ють криваві води,
і одлітають бризки пріч...
Встають уявлені народи,
і крають європейську ніч
повстань зірниць... З Альбіона
гудуть армії літаків,
щоб над Берліном смерті тонни
скидять на голови катів.
А ми — зі сходу! Кари круку
несуть удари батарей,
за кров розстріляних, за муки
роздертих бомбами дітей...

IV

„За Сталіна! За батьківщину!
За щастя сонячних днів!“
І з неба падають неспинно
уламки чорних літаків.

Оце вам, світу яничари,
брунатні орди, п'яні й злі,
од літаків одні пожари,
розбиті танки на землі.
І прийде час, години судні,
ослабне сила чорних чар,
народ Німеччини могутній
проснеться й скине злий кошмар.
Назад поверне він огнистий
багнетів гай, під криці сміх,
він пригадає вам, фашисти,
синів замучених своїх,
простягне руку нам привітно,
і очі в радісних сльозах
нам усміхнуться тепло й квітно,
і буде в нас єдиний шлях,
для ворогів одна відплата,
разом судити будем ката.

Антон Шмигельський

ВІДПЛАТА ЙДЕ

Фашист, вкриваючись пільмою,
На край наш кинувся нараз.
Найбільше благо в світі — волю
Він хоче видерти у нас.
Сади, плодами обважнілі,
Споруди міст, запаси руд,
Багаті врожаєм артілі —
Усе, що дав наш піт, наш труд,
Грабіжник, вишкіривши ікли,
Поглинуть прагне у злобі,
А гордий люд, до волі звиклий,
Перетворити на рабів.
Та чи на те ціною крові
Ми відстояли рідний край,
Щоб ворог кігті яструбові

V

А покищо гриміть, набої,
і наближайте світлий час.
Завжди дається щастя з бою.
Так, як було колись у нас,
так буде скрізь! Гудуть забої
і молот гримає в цехах,
щоб назавжди загинув жах
страшної бойні світової.
Щоб роки знов цвіли крилаті
і на ланах безжурний спів.
Уже стоять біля верстатів
жінки замість чоловіків,
щоб наша армія міцніла
й лилась ще дужче вража кров,
бо невичерпна наша сила,
як і до Сталіна любов.

Серпень, 1941 р.

Вп'ялив у серце нам ?

— Стривай !

Тобі шле Армія Червона
Вогонь, залізо і свинець.
Ти слави ждав Наполеона,
На тебе жде його кінець.
Мов хід розбурканого шторма,
На клич набатний із Кремля
Звелась до бою непоборна
Вселюдна сталінська земля.
І ти заплатиш головою.—
Уже близький жаданий час.
Найбільше благо в світі — волю
Тобі не видерти у нас !

Харків, 1941 р.

Яков Городской

ТРИ НОВЕЛИ

ВАРТОВИЙ

Грузовик перекинувся на тихім ході. Шофер Суденко був надзвичайно здивований. Адже вчора вночі він проїжджав цими місцями і ніякого яру тут не було.

Машина лежала боком. Частина ящиків з патронами із грузовика вискочила в яр. Червоноармієць Резчиков, що супроводив машину, в момент аварії сидів на ящиках, укритих брезентом. Тепер він лежав на землі, брезент джгутом оповив йому ноги. Це злостило найбільше. Вибираючися в темряві з яру, Резчиков стиха спитав водія:

— Живий? Ходиш?

— Як годинник! — бадьоро озвався Суденко.

Було ясно: їхали новою дорогою, якщо можна назвати дорогою примхливі стежки та просіки в незнайомому лісі. Десь Суденко не туди завернув. А головне — всюди було тихо, частина звідси пішла. На новому місці їй потрібні патрони, а вони ось лежать мертвим вантажем у яру.

— А твоя машина? Теж як годинник? — спитав Резчиков.

Цього разу у відповіді Суденка не було вже бадьорості. Мотор не витримав удару і потребував серйозного ремонту в гаражі. Руль не працював.

Бійці радилися недовго. Резчиков лишається охороняти машину й патрони. Суденко рушає в путь: або треба знайти свою частину, або звернутися до командування зустрічної частини, але обов'язково доставити патрони.

Вони по-братньому поділили шість сухарів, що були в запасях Резчикова, і попросились. Темрява поглинула високу постать Суденка. Резчиков залишився сам.

Правду сказавши, він і перед цією пригодою не спав дві ночі. Сон атакував його як запеклий ворог. Резчиков навіть вилаяв його вголос:

— Ану, котись від мене, бандюго потаний!

І сам розсміявся: немов би полегшало. І одразу ж забув про спокуси: лягти на дні яру, використати той же таки брезент. Ні, вартувий єсть вартувий. Його гвинтівка і гранати в порядку. Його пост — біля машини, над яром.

Ніч у лісі повна таємничих шелестів. Треба їх слухати, треба їх розгадувати. Резчиков знає цю науку. Він то походить, то стоїть, але незмінно слухає лісову липневу ніч і по-військовому перевіряє її.

Потім до нього привітався світанок, заспівало птаство — таке ж дзвінке, як у рідному селі. Резчиков з'їв один сухар і двічі ковтнув з боклагів. Навколо панувала цілковита тиша.

День минув хутко. Знову темрява. І в помічники темряві — дощ, краплистий, холодний, майже осінній. Вага шинелі збільшується вдвоє. Чоботи важніють. Резчиков ходить цілсіньку ніч.

Новий день дивиться похмуро, дощ не всухає. З'їдено ще один сухар. Меншає води в боклазі.

Де Суденко? Заблудив? Наскочив на сліпу кулю?

Треба розім'ятися. Резчиков переносить ящики, що випали в яр, у грузовик, акуратно прикриває все добро брезентом. І знову ходить, наслухає, думає. Думає багато про що. Але найбільше — про патрони. Ось вони лежать без діла. А повинні воювати, повинні разити гітлерівців. Та й він, Резчиков, звичайно, міг би вже не одного гада укласти. Чим навалніше й відважніш іти на ворога, тим скоріше прийде перемога. І знову можна буде спокійно слухати птахів, обіймати кохану, блукати по травах, вдивлятися в дзеркало річок, вчитися, будувати.

День... Ніч...

Ніч... День...

Резчиков уже забув смак сухарів, проходу води. На кілька хвилин він прислонявся

до грузовика і ніби виключався з цієї тиші і чергування днів і ночей. Але лише на кілька хвилин.

П'ять днів? Чи шість? Цього разу Резчиков плував у цій нескладній арифметиці. Він охляв. Але й слабість і плутанину він прогнав миттю, коли почув зблизка тиху німецьку мову. В призерку він побачив чотирьох фашистів-розвідників. Вони, певно, вирішили, що грузовик покинуто, але все ж ішли до нього обережно, один за одним.

Резчиков відповз від грузовика, щоб не накликати на нього вогню. У бійця було дві гранати. Одну він вирішив пустити в хід негайно. Другу... Ну, про це поговоримо пізніше. А покищо... І Резчиков метнув гранату. Видно, вона зробила своє діло. Але ціллі фашисти залягли й відкрили вогонь. Про грузовик вони вже не думали.

Резчиков стріляв безперервно. Вороги не повинні догадатися, що перед ними один червоноармієць. Патронів у нього багато: відходячи, він підтягнув до себе один з напіврозбитих ящиків.

Ліс ожив. Резчиков помітив, що один з

фашистів пішов в обхід. Коли він виткнувся за куща, Резчиков поклав його на місце.

Боець був спокійний, він володів собою досконало. Не міг лише сказати, чи довго тривав бій. Виміряти час Резчиков був неспроможний.

Раптом загриміли постріли звідкись справа. Чиї це постріли? Потім одразу запала тиша. І в цій тиші пролунав голос Суденка:

— Живий? Ходиш?

Треба було б відповісти: «як годинник!» — але Резчиков розхвилювався і, обіймаючи товариша, тільки й міг промовити:

— Петя!.. Петя!..

Суденко прийшов із підмогою. У нього були свої пригоди. Тепер тут треба було провести останню ніч. Резчикова нагодували, уклали спати. Шофер сказав йому, що коли вони підійшли, в живих лишався тільки один фашист. І ще спитав Суденка:

— А чому не кидав другої гранати?

— Беріг. На крайній випадок... Висадити в повітря грузовик...

Тепер сон здолав Резчикова остаточно, і він більше не чинив йому опору.

СЕРЖАНТ СТУПИЧЕНКО

Сержант Микола Ступиченко був людиною товариською і веселою. Бійці любили поговорити з ним, любили його дотепне слово і дружню посмішку. Тільки раз бачили червоноармійці, як затуманилось обличчя сержанта — коли зайшла мова про його батьків.

— Батько й мати? — спитав Микола, ніби самого себе спитав. — Нема їх у мене... В 1918 німецькі окупанти розстріляли... Німці тоді мало не все село до могили підвели... Мені тоді всього лише рік минув...

Недавно відбулася ця розмова, а відтоді багато чого змінилося. На ясний червневий світанок посунула чорна хмара. Німецькі фашисти почали війну з вітчизною сержанта Ступиченка. Військова частина завирувала. На мітингу було сказано багато палких слів — і всі вони линули від серця до серця. Коли слово взяв Микола, люди насторожились: багато хто знав його історію. А Микола говорив недовго:

— Обіцяю, товариші, в першому ж бою укласти двох німецьких фашистів. Це — мій план для початку, а там видно буде...

Ця коротка промова викликала справжню бурю овацій. Бійці рою сержанта Ступиченка обіймали його, від чого Микола явно зніяковів:

— Та покиньте ви, хлопці... Знайшли оратора...

— Не в красному слові діло, — відповідали йому. — Ти наше серце зачепив. Ти за всіх сказав.

Червень ступав по ланах, як суворий вартовий. Ночі були темними й хмарними. Тим яскравішим здавався кожен сонячний ранок. На дільниці стояла тиша, але в неї ніхто не вірив. І особливо недовірливим був Микола. Він немов би переродився. Часом здавалося, що в нього навіть хода стала інакшою, більш ритмічною і пружнистою. Дивлячись на сержанта, ще помітніше підтягувався його рій. Люди, правда, стали мовчазливіші, та зате куди діловитіші й зосередженіші.

Цієї ночі рій зайняв вогневу позицію. Сержант Ступиченко роз'яснив своїм бійцям завдання і в кінці додав:

— Якщо полізуть, привітаємо їх з добрим ранком...

День почався громовою дуеллю. Німецька артилерія вела посилену підготовку. Наша артилерія відповідала дуже переконливо. Микола з задоволенням відзначив, що бійці його рою не розгублюються і по-хазяйському використовують кожен складку місцевості.

— Добре, хлопці, добре! — покрикував він. Червоноармійці за гуркотом канонади не чули ні слова, але розуміли, що сержант задоволений і червоніти їм не доводиться.

Німці, очевидно, вирішили, що артилерія

зробила своє діло і можна переходити до атаки. Ворожа піхота ринула на підступи до дільниці. Тут рідну землю захищали сержант Ступиченко та його бійці. По всій лінії фронту це робили тисячі й тисячі інших людей — від рядових бійців до генералів. Миколі здавалося, що за його роєм уважно стежить уся Червона Армія. Крізь гуркотіння бою він ніби чув її слова: „Добре стій, синку“... Так могла сказати йому й рідна мати, якої він не знав.

Фашисти рвалися вперед. Автоматична зброя Ступиченкового рою працювала надійно. Але ворожі цепи все йшли та йшли. Микола подавав команду, поливав ворогів гарячим свинцем, вони припадали до землі, знову підводились і знову йшли, нагадуючи сновид, покірних чийсь чужій, лихій волі. Ними командував рослявий офіцер, раз-у-раз викрикуючи слова команди з такою лютюю, що ці слова оберталися в собаче гавкання.

Микола тверезо оцінив обстановку на своїй невеличкій дільниці. Хоча німці й зазнали немалих втрат, але їх було все ж утричі більше, ніж бійців у рою в Ступиченка. Було ясно, що фашисти хочуть пробитися ціною будь-яких втрат; якщо вони підійдуть до позиції рою, бій стане ще важчим. Треба зустріти ворогів, приголомшити, тоді їхня чисельна перевага буде підірвана. Запас патронів у рою вичерпувався.

Стріляючи й галасуючи, фашисти були вже зовсім близько. Рослявий офіцер біг попереду, часто припадаючи до землі. Микола на якусь мить виразно побачив його лице, спітніле й червоне, подумав при цьому: ось такий стріляв у батька й матір. А потім одні бійці почули, а інші крізь гуркіт просто вловили серцем, що сержант гукнув: „За батьківщину, за Сталіна — вперед!“ Микола випростався й повів рій у контратаку. Слово надавалося

штику, а штик у бійців був гострий і нещадний до ворога. Рій сержанта Ступиченка майстерністю штикового бою славився по всьому полку. Сам Микола не раз казав: „В штиковому ділі працювати треба без доброти, лютіше треба обертатись“.

Так і бився рій. Ненависть до фашистських розбійників подесятеряла сили кожного бійця. Червоноармійський удар був такий дужий і навальний, що німці спинилися. Але їм не дали отямитися.

— Бий фашистських гадів! — дзвінко гукнув Микола. На секунду перед ним промайнуло розпалене лице офіцера, а потім хряснув короткий ступиченківський удар: наче блискавиця пронизала груди ворога, офіцер важко повалився на землю.

Німці здригнулись, але, відчуваючи свою чисельну перевагу, прийняли бій. Рій Ступиченка бився чудово. Не було бійця, що не забив одного-двох противників.

Микола вихором налетів на присадкуватого німецького піхотинця, який тільки що вдарив іззаду штиком одного з червоноармійців. Присадкуватий німець заточився з наскрізь прошитими грудьми. Але тут же на Миколу напали одразу двоє фашистів. Сержант почав битися прикладом. Від богатырського удару Миколи один солдат упав мертвий. Другий волів ухилитися від зустрічі. Кажучи просто, він утік, і його приклад незабаром наслідували усілілі нальотчики. По всій лінії військової частини, куди входив і рій Ступиченка, відбулося те ж саме — фашисти були розбиті й відкинуті.

Опівдні майор сказав при всіх сержантові Ступиченку:

— Добре билися. Спасибі!

— Служу Радянському Союзу! — стиха озвався Ступиченко.

ПОЧИН

Коли черга дійшла до Андрія Савчука, працівники військомату глянули на високого, стрункого юнака з явним задоволенням.

— Ваша професія?

— Кухар, — спокійно відповів Савчук.

Ніде правди діти — багатом з нас здається, що обов'язковий вигляд кухаря — надміру великий живіт, розпливчата фізіономія. А тут стояв підтягнутий молодий чоловік з живими, злегка смішливими рисами обличчя. Він був схожий на студента, на інженера першої практики, на інструктора по спорту.

Савчуком зацікавились. Він коротко розповів свою історію. Сирота. Вихованець дитячого будинку. Кухарчук в ідальні. Всерйоз

захопився таємницями кулінарії. Став кваліфікованим кухарем, якого цінують у солідних ресторанах.

— Оце так компот! — пожартував хтось із присутніх.

— Компот — штука пользовита, — м'яко посміхнувся Андрій.

Його послали кухарем у танкову частину. І незабаром бійці повністю оцінили Савчукове мистецтво.

— Андрій? Це не кухар, це — артист! — не жартома говорили в частині. Варив він завжди смачно, добивався різноманітності, проявляв багато вигадливості в складній доставці гарної їжі на навчаннях, у походах. Бачити

ситих бійців було для Савчука радістю. Працював він спритно, весело, порції видавав з жартом, з приказкою, незмінно підбадьорював товаришів. І вже, звичайно, і сам він, і його ковпак, і вся кухня виблискували рекордною чистотою.

Ще перед війною Савчук був завзятим футболістом, чудово плавав, дружив з тиром. Необхідні стройові знання в армії далися йому дуже легко. Але постало питання про освоєння певної спеціальності, щоб і кухар під час прийдешнього бою влучно разив ворога.

— До чого вас вабить? — спитав командир.

— До кулемета! — твердо відповів Савчук. Бидно було, що ця справа в нього обдумана. Командир погодився. Появу кухаря на заняттях кулеметників танкової частини бійці зустріли шумним схваленням.

— Ну, тепер ми заваримо в небі кашу!

— Готуй, Андрію, стальну порцію для ворога!

Та й сам Андрій пригадав чийсь жарт у військоматі і сказав:

— Ну, що ж, хлопці, як буде потрібно, зробимо ворогові компот...

Нову справу Савчук вивчав із звичайною наполегливістю і незмінною старанністю. Через деякий час він був залічений у групу кращих кулеметників.

— Він у нас багатостатник, — казали бійці.

І справді. Андрій зразково вів своє кухарське господарство і в той же час не пропускав нагоди потренуватися в стрільбі з кулемета.

Настала вітчизняна війна. Частина пішла на фронт і з першого ж дня зіткнулася з противником. Танкісти міняли свої позиції, з'являлися завжди несподівано для ворога, завдаючи німецьким фашистам нищівних ударів.

В умовах різко рухливої, маневреної війни справа з харчуванням бійців ускладнялась. Але Савчук швидко пристосувався до нової обстановки. Під час руху танків, під час вогню він примудрявся не відставати з своєю кухнею, замаскуватися, приготувати їжу, а потім, коли дозволить командування, несподівано для бійців з'явитися в найгостріший, в найнеобхідніший момент. Зустрічали його бурхливо, хвалили з усіх боків. А він, бувало, насипає в казанки й примовляє:

— Іжте, хлопці, як нада, бийте фашистського гада!

Та часом Савчук потихеньку сумував. Йому хотілось увійти непосередньо в бойове діло, хотілося самому міцно вдарити ворога. Своїми думками він якимось поділився з товаришами. Ті на нього руками замахали:

— А кухонний роцот на кого покинеш? Помічник? Йому ще вчитися треба. Ні, братику, протестуємо!

Одного разу Савчук вирішив поговорити з командиром. Він явно ніяковів:

— Дозвольте звернутися... Не можна мені в такі дні м'ясо ділити та картоплю чистити... Дозвольте до кулемета прикріпитись...

Командир запитливо глянув на схвильованого кухаря. Він розумів його чесне серце, але порядок був над усе. Командир сказав — лагідно і водночас безапеляційно:

— Ви робите дуже важливу справу, товаришу Савчук. Ви цим самим воюєте. Біля кулеметів є інші бійці, а на кухні вас замінити важко.

Андрій мовчав. Командир підбадьорливо додав:

— Діла ще будуть. Усі знадобляться. Йдіть на кухню, кулеметник Савчук.

Савчук пішов і з радістю, і з занепокоєнням. Радувало звернення — „кулеметник Савчук“. Непокоїло підкреслене — „йдіть на кухню“...

Фронтове життя йшло своєю чергою. Танкісти замаскували свої машини на узліссі. Ці вогневі позиції були дуже важливі. Треба було розгромити спроби фашистів вийти танками й піхотою на стратегічну дорогу. Вже кілька днів тривав жаркий бій. Німці зустріли могутню відсіч. Чимало ворожих танків і машин з піхотинцями знайшло свою могилу в районі дії радянських танків.

Сюди унадилися літати повітряні бандити. Трійка стервятників ніби прикріпилась до лісу. Налітала по три, по чотири рази на день. Тоді брали слово зенітки й кулемети. Німці одразу ж тікали.

— Почин потрібний, — казали бійці — як першого шуліку зіб'ємо, то й решта не вціліє.

Але почину деякий час не було. То німецькі літаки були на великій висоті, то пролітали із значною швидкістю. Робили вони все це по-зłodійському, ніби охоплені внутрішньою панікою. Бомбили вони погано, неточно і, очевидно, більш за все намагалися вивести радянських танкістів з рівноваги. Тільки їм це не вдавалося: наші танки держали позицію міцно, а повітряних нальотчиків відганяли вогнем кулеметів та зеніток. І ждали почину.

Одного ясного ранку Савчук скористався з перепочинку і добре нагодував бійців. Не встиг він від'їхати з кухнею далі в ліс, як налетіла та сама трійка ворожих бомбардувальників. Попереду йшов головний. Їх зустріли наш вогонь. Цього разу німці пішли на більше зниження. Похоже було на те, що

вони сьогодні обов'язково хочуть добитися влучання у радянські танки.

Савчук побачив усе це і здолати свого серця вже не міг. Він стрибнув з кухні на землю, підповз до командира і наполегливо сказав:

— Дозвольте до кулемета!..

Командир зрозумів усе. Він віддав наказ. І Савчук, стримуючи хвилювання, припав до кулемета.

Фашистські літаки робили черговий розворот. Головний тримався просто таки нахабно. Але бомби падали далеко. Треба було не дати фашистам узяти точний приціл.

Андрій уп'явся поглядом у головний літак ворога. Він був сповнений ненависті, цей погляд. Але він був і точний, і зіркий. Поки тривав розворот, Андрій усією своєю істотою злився з кулеметом. Якимсь нез'ясовним почуттям, а не простим числом, він обчислив і швидкість польоту ворога і градус повороту своєї зброї, все — і тоді відкрив вогонь. Він стріляв захоплено, з гарячою люттю і в той же

час розважливо, холоднокровно. Він не відривав погляду від синього неба. Він чекав.

— Почин! — закричало раптом кілька голосів.

Головний німецький літак клюнув носом раз, другий, третій, задимів і каменем шугнув униз. Кулемет Савчука зробив своє діло.

Бійці мали рацію: важливо почати. Одна з зеніток збила другого стервятника. Третій кинувся тікати.

Навколо Савчука зібралися товариші.

— Чим же ти почастував фашистів, знаменитий кухарю?

— Порцією компота з нашого кулемета, — посміхався Андрій.

Підійшов командир. Він похвалив Савчука за влучність. І додав:

— Ось бачите, значить, можна і два діла робити.

Так прославився Андрій Савчук своїми супами — для червоноармійців, своїми „компотами“ — для ворога.

Переклав В. Давиденко.

Наталя Забіла

СВІТОЛЮБ — НАРОДНИЙ БОГАТИР

(К а з к а)

Що колись в одному царстві,
та в недалеьному державстві,
у долині поміж гір,
та в похилений хатині
народився богатир.

Ледве він на світ з'явився
та навколо подивився —
в небі місяць заблищав,
заяснився, засміявся,
мов би радість провіщав.

Спалахнули в небі зорі,
зворушились хвилі в морі,
зашумів крилатий дуб,—
і дали тоді дитині
славне ймення — Світолюб.

Почала зростать дитина
не щоднини — щогодини,
і в короткий реченець,
наче місяць ясновидий,
зріс вродливий молодець.

Став стрункий, немов дубочок,
мов зірки, блискучі очі
дивним саявом пройнялись,
і, неначе хвилі в морі,
чорні кучері вились.

Похожав юнак по горах,
по неходжених просторах,
по долинах і лісах,
і були йому відомі
кожен звір і кожен птах.

Ні серед зірок блискучих,
ані серед хвиль кипучих,
ні між гірних кам'яниць —
не було для Світолюба
невідкритих таємниць.

А в країні тій великій,
де було кругом без ліку
і багатства, і красоти,—
жив серед отих розкошів
вбогий, змучений народ.

Що не день — тяжка робота,
холод, голод та скорбота,—
ні спочинку, ні надій
для знедоленого люду
не було в країні тій.

Як не бийся — все однако!
І спитали люди якось
Світолюба - юнака:
— Ой,— скажи ж ти нам, юначе,
чом це доля в нас гірка?

Ти ж бо знаєш кожний камінь,
розмовляєш із зірками,
розумієш мову хвиль,—
то ж відкрий нам: лихо наше
йде від кого і звідкіля?

А юнак відповідає:
— Людський розум не злітає
за приділену межу.
А щоб тайну цю відкрити,
ви зробіть, як я скажу:

принесіть до мене нині
всі посполу по краплині
криничаної води —
я скажу, яка причина
призвела вас до біди!

І пішли в ліси та в гори
до джерел, криниць прозорих
юнаки, мужі й діди
і принесли по краплині
криничаної води.

Світолюб води напився,
ясним зором прояснився
і сказав слова такі:
— Від єдиної причини
ваші злигодні тяжкі:

що засів над нашим краєм,
над простором цим безкраїм
лютий велет Громобій,
що живе між гір найвищих
в темній башті мідяній.

Всі багатства, всі красоти,
краю нашого рясноти
забирає він собі,
через нього гинуть люди
в праці, злиднях та журбі.

Щоб здолати Громобоя,
ви зробіть замовну зброю
ту, що хиби не дає,
бо не в кожній, знайте, зброї
проти нього сила є!

Заходивсь народ зрадлий
лаштувати мечі та стріли,
аж пішла кругом луна...
Та хоч як не бились — зброя
все виходить неміцна,

ненадійна, незадовна...
І народ, розпуки повний,
знов прийшов до юнака.
— Поможі ти нам, юначе,
бо легка твоя рука!

Світолюб розправив плечі,
стиснув руки молодечі,
аж налився кожен м'яз,
глянув зором прояснілим
і промовив: — Ну, гаразд!

Буду зброю лаштувати —
меч - гартіванець кувати,
та щоб мав він справжню міць,
ви мені від ваших вогнищ
по жаринці принесіть!

Розійшлися поодинокі
люди всі. І по жаринці
Світолюб принесли.
І розклав юнак багаття —
блиснув промінь серед мли,

і злетіли вгору іскри,
золоті, вогненні бризки —
аж потьмарилось в очі!.
Вдарив молот по ковадлу,
по сталевому мечу.

Ой, тяжкий залізний молот!
Градом піт стікає з чола
і тече струмками з плеч.
Та зате ще до схід сонця
славний викувався меч.

А як перший промінь денний
впав зза гір на ліс зелений,
в путь зібрався Світолюб,
на коня баского скочив,
тільки звився чорний чуб!

Тільки курява курилась,
по землі трава стелилась,
закипав в озерах вир,—
як помчав стежками в гори
ясноокий богатир.

Кам'янисті скелі й кручі,
чорні прірви неминучі
проминав, як вихор, він.
І прискочив незабаром
до найвищих верховин.

Перед ним — на чорній скелі
серед дикої пустелі
темна башта мідяна,
а навколо — тиха, мертва,
скам'яніла сторона.

Світолюб коня спиняє,
грізним голосом гукає:
— Гей, жорстокий Громобій!
Що ж ти в башті поховався?
Покажись, виходь на бій!

І з'явився велет грізний,
весь у панцері залізнім,
з булавою та щитом,
аж під хмари досягає
золотий його шолом.

Як з'явився, подивився
й диким реготом залився,
наче грім загуркотів:
— Отакий вояк зухвалий
турбують мене схотів?!“

Помахнув він булавою
над своєю головою,
підступив до юнака...
Тут як стисла меч замовний
Світолюбова рука!

Як метнувся, звівся дубом
кінь баский під Світолюбом —
блиснув пламінь спід копит! —
Як ударив меч уперше —
розколовсь надвое щит!

Вдруге вдарив — присли іскри,
розлетілася на тріски
велетенська булава!
Втретє вдарив — і на землю
покотилась голова!...

І звалилось важко тіло —
аж кругом задвиготіла
з тяжким стогоном земля,
і потрощене каміння
вниз поринуло з шпиля.

А в лісах дуби хитались,
із корінням вивертались...
Заревіло, загуло...
І в долинах людські житла
наче вітром розмело.

Клубом курява курилась,
по землі трава стелилась,
як вертався Світолюб.
— Гей, радійте, добрі люди,
бо загинув душолюб!

Та йому назустріч лине
плач і стогін... І руїни
скрізь чорніють навкруги:
всі хатинки, всі будинки
потрощило до ноги.

І тоді промовив знову
до народу мудре слово
ясноокий Світолюб:
— Ой, не плачте, не жалійте
цих потрощених халуп!

Бо намісто жител бідних,
де жили ви в горі й злиднях,
без надії, без утіх,
я нове збудую місто —
світле й радісне для всіх!

Тож нехай до мене нині
кожен з вас хоч по цеглині,
по камінчику знесе —
буде місто це дивніше
і світліше над усе!

Тут пішли по всій країні
і принесли по цеглині
і дорослі, і малі.
І зросло чудове місто,
найсвітліше на землі.

І сказали Світолюб:
— Ти нас визволив від згуби,
ти життя нам світле дав!
Ти — найдужчий, наймудріший,
ти віднині нами прав!

Богатир сказав народу:
— То ж я з ваших рук не воду,
а народну мудрість пив,
не в огні — в народній силі
всепоборний меч ставив.

Із піщин зростають гори,
із краплин — могутнє море,
а з дерев — зелений сад.
Так і в кожному людському серці —
щастя спільного заклад!

Розіллялось ясне світло,
дерева в гаях розквітли,
за шумів дрімучий бір,—
як народу уклонився
всенародний богатир.

* * *

Сонце світить і не гасне,
зорі сяють повсякчасно,
не спливають плеса рік,—
так і слава Світолюба
в світі житиме повік.

Олесь Донченко

МАРТА

З горіду Марті видно за селом житнє поле, освітлене сонцем. Жита половіли, обіймаючись обрії із синюватою, наче витканою з диму смутою бору.

Навколо розрослася густа городина, висіке картопляне бадилля розгортало білолисті хусточки цвіту. З гарбузової квітки, схожої на жовтий келишок, видряпався волохатий чміль і раптом з басовитим гудінням пролетів над головою...

„Урожай же який, — думає Марта. — І хліба, і городина... І в садках...“

Вона зітхає, бо думки в неї сколошкані, привожні. І мимохіть очі звертаються на захід, звідки чути далеке і невиразне, але невимовне гудіння.

Марта кидає полоти і, випроставшись, прислухається до нього з завмираючим серцем. Увечері чи вночі те гудіння ставало чутнішим, наче наближалося, і колгоспники, зібравшись біля сільради, похмуро палили цигарки й перемовлялися між собою скупими, уривчастими словами.

У хмарі сірої куряви пройшла велика черда корів з колгоспної ферми. Мукали прив'язані до коров'ячих хвостів телята. Троє пастухів їхали верхи за чередою, погейкуючи. Один з них побачив Марту, гукнув:

— Прощай! — і махнув рукою.

Гуркотіли грузовики, вантажені хлібом. На полотнищі наспіх виведено літери: „Жодної зернини кривавому Гітлерові!“

Марта помічає, що її сапка разом з бур'яном підрубє й молоду капусту. Ніжні рослини з ледь-ледь блакитнуватим листям падають набік, підтяті під корінь. Чи давно її підпшувала дівчина, поливала кожну стеблину, вкривала від ранкових заморозків!

Пішла на вгород, щоб хоч на мить прогнати важкі думки, остудити гарячі груди. Та хіба можна позбутись цього болю, що втрає серце?

На межі дві старі груші, немов дві сестри, прихилились одна до одної. Під ними лавочка й столик із почорнілих від негоди дощок. З дитячих років пам'ятає Марта й ці

груші, і дощатий столик під ним. Кожний куточок в садку й біля хати зв'язаний з якимсь спогадом, милим серцеві. Ось тут, біля тину, лежала колись купа хмизу і в ній завівся тхір. Сховавшись в кущах смородини, Марта гралася колись із ляльками, а цією стежкою вона пішла малим дівчам у поле й заблукала в високому житі...

І ось на ці поля, в ці сади прийшов ворог, його коні питимуть воду з тихих степових річок, гусениці танків толочитимуть дорідні хліба...

„Ох, ти ж, проклятий, проклятий!“ — і почуває Марта, що губи в неї сухі й гарячі, потріскані, як спрагла, висхла земля.

Кинула сапку, стояла й суворо дивилась на лани, на простір, напоєний гарячим маревом, почуючи, як тихо й млосно крутиться голова, немов увесь світ — велика, кругла карусель.

Вулицею заторохкотів мотоциклет. Побачивши Марту, мотоцикліст зупинився й попросив напитись. Це був червоноармієць-зв'язківець. Круглі дорожні окуляри поблискували в нього над лобом, сіра пилюга запорошила його з голови до ніг.

Марта вхопила в сінях кухоль і цебро й побігла до колодязя. Червоноармієць переліз через тин і пішов слідом за нею.

— Я сам, — сказав він, взяв у неї цебро й витяг води.

Марта дивилась, як він припав до кухля й жадібно пив і як падали з вінець важкі краплі на лопухове листя. Він був зовсім молодий, густий пух на верхній губі скидався на парасольки кульбаби — дмухнеш і він легко попливе в повітрі. Кінчик носа, присмажений сонцем, червонів зовсім як у сільського хлоп'яти, і в ніжному обрисі його засмаглого обличчя ховалась водночас і сувора стриманість, і затаєна приваблива ласка.

Мартою оволоділо дивне, владне почуття — наче вона знає цю людину з давніх-давен, і ніякої війни немає, і ось зараз вони обоє спокійно підуть у свою хату.

Він напився, перевів дух і віддав їй кухоль.

— Спасибі. Холодна - а! — Озирнувся навкруги і рукавом гімнастерки витер лоба.

Лилові кручені паничі сп'ялися аж на цямрину, він ніяково торкнувся пальцем тремтючих пелюстків і ще раз озирнувся.

— Ех, краса яка!

І зненацька глянули одне одному в глибину очей. Марта до болю в пальцях затиснула кухоль і так застигла на мить, боячись дихнути, не в силі відірватись від його світлих зіниць, а в них десь на дні мінилися жовті й зелені крапки. І коли він ніжно погладив їй руку, Марті здалося, що так і повинно бути, і як же могло статись інакше?

— Як звати? — тихо, майже пошепки, спитав він. — Марта? Це дуже хороше — Марта!

Взялися за руки й мовчали.

— Пора, — кинувся він. — Прощай, Марто... Може, коли згадаєш...

Не доказав, хутко пішов до тину. І коли знову заторохкотів мотоциклет, Марта немов отямилась і згадала, що не спитала навіть його ім'я.

Вона вибігла на вулицю:

— Почекай! Почекай!

Та він не почув.

— Як тебе звати? — скрикнула з розпачем дівчина, і він ураз озирнувся, махнув на прощання рукою й щось гукнув. Але здалека вже нічого не можна було почути, і мотоциклет зник за сільською околицею.

Ця зустріч схвилювала Марту, їй хотілося мріяти, вона бачила його біля себе, рідного й незнайомого, чула його голос. Вона потай придумала йому ім'я, просте й ласкаве, як волошки: Василь. І незабаром вона вже переконала себе, що його справді так і звуть, і що він крикнув тоді з дороги — „Василь“. Це завжди було її улюблене ім'я.

Вона була сором'язлива й неслівлива, у неї були зелені очі, які дівчина ненавиділа (казала — „як у жаби“). Вона вважала себе негарною і в цьому вбачала причину того, що й досі не заручена, хоч надійшло їй уже двадцять третє літо. Тим більше її тішило, що Василеві вона відразу сподобалась, і в цьому чомусь у Марти не було ніякого сумніву.

Так минуло кілька днів. Через село везли поранених. Марта зазірала в обличчя червоноармійців, виносила бійцям молоко. Вона хотіла й боялась почути звістку про зв'язківця.

Ворог наближався. Якось на світанку зовсім недалеко загриміли гармати, задокотів кулемет. Марта вибігла на двір. Над ганком школи повиснув білий прапор із червоним

хрестом. У школі розташувався перев'язочний пункт. Під'їздили машини з пораненими, одному й групами йшли бійці, підтримували один одного, на ходу перев'язуючи рани руками.

Марта побігла на вгород. Звідти було видно все, що робилося за селом.

Смуга далекого бору була тепер наче завішена туманом і вгорі над обрієм повисла на кострубата хмара. Іноді туман немов ривався, і тоді дівчина бачила, як блискавогонь і здіймався чорний стовп вибуху. Марта догадалась, що хмара на обрії — густий дим.

Ліворуч, край оболоні, чорнів вітряк, сторожено піднявши вгору розчепірені крила, схожі на клішні. Саме з нього татакав кулемет. „Наш чи їхній?“

І не встигла дівчина так подумати, як зовсім недалеко од вітряка метнулася вгору чорна земля. Звук вибуху лунко вдарив у вухо. Другий снаряд впав ще ближче, земляний фонтан засипав вітряк. Минуло кілька секунд — знов вибух, і вітряк спалахнув яскравим жовтим полум'ям.

Марта злякано кинулась до двох груш на межі й щільно притулилась до їхніх шершавих стовбурів. У дуслі цвірінькали горобенята. Вона з жахом подумала, що німці почнуть стріляти по селу й вона може опинитись під вибухами їхніх снарядів.

В цю хвилину у дівчини вперше майнула несподівана думка, що Василя вже вбито і що вона ніколи-ніколи більше з ним не стрітеться. Ця думка швидко перейшла в певність. Марта знала, так, вона вже знала, що Василя немає...

Щось зашаруділо в огудині, почулося важке дихання, і Марта побачила червоноармійця, який повільно повз через город. Він угледів дівчину й кивнув їй пальцем.

— Де перев'язочний? Допоможи...

Напружившись, Марта допомогла пораненому стати на ноги й провела його до школи.

Задихаючись, червоноармієць прохрипів:

— Там ще двоє... на узліссі... край озера... осколками... Німці замучать...

— Ще двоє? Поранені?

Марта безпорадно озирнулась. Кулемети татакали зовсім близько, майже на околиці села. Дівчина зрозуміла, що радянські бійці відійшли й не встигли забрати всіх поранених. І ось ті двоє, які залишилися, лежать зараз без допомоги, сходять кров'ю...

Дівчина затремтіла. На мить уявилося, що один з них він... Василь...

Що робити? Чому так безладно стрибають думки?..

Дівчина обережно поповзла здовж узлісся, прислухаючись до кожного шелесту.

Першого пораненого вона знайшла біля старої берези над озером. Це був зарослий колючою щетиною коротконогий червоноармієць. Осколком його поранило в бік. Він кусав губи, щоб голосно не стогнати.

Марта дала йому напитись і, як уміла, перев'язала рану.

Очима вона шукала другого бійця. Поранений ворухнув губами, шелеснув: — Василь там... далі...

Дівчина здригнулась. — Василь!

Кроків за п'ять за кущем Марта побачила вирву від снаряда. Перевернутий ручний кулемет з піднятими вгору ніжками скидався на величезного мертвого коника. Біля нього, сховавши обличчя в траві, лежав червоноармієць.

Почуваючи, як до горла підкочується гарячий клубок, стиснувши зуби, дівчина обережно перевернула пораненого на спину. І в ту ж хвилину вже зрозуміла, що це тільки випадковість, що Василь — не той, не її вміряний Василь...

Червоноармієць розплющив очі, і Марта здивовано побачила, що вони були сині, як два віконця степового неба, як дві волошки. Біле льняне волосся прилипло в нього до опуклого спітнілого лоба, маленькі, трохи припухлі юнацькі губи були розтулені.

Цей білявий юнак аж ніяк не був схожий на того іншого, засмаглого зв'язківця, і водночас дивна внутрішня схожість ріднила їх обох — двох юнаків. І збентежена дівчина не могла зрозуміти, звідки ж ця різка подібність у скупченому погляді, в рисах обличчя. Може, це він і є — той, про кого мріяла вона довгими, безсонними ночами?

Він зрозумів, що прийшла допомога, і усміхнувся ясною, довірливою усмішкою. Марта напоїла його й перев'язала зранені груди.

Тепер треба було подумати, як приставити бійця до своїх на перев'язочний пункт. На полі бою не стихало татакання кулеметів. Тріскотнява гвинтівки і гарматні постріли зливалися в одне зловісне гудіння. Треба було знов повзти, але вже не самій, а несучи на спині пораненого.

Та коли червоноармієць побачив, що Марта хоче його забрати, тривога майнула в його очах, і він похитав головою:

— Ні, ні... Ніколи... Спочатку його... І візьміть кулемет... Не лишати ж... воєнних...

Він говорив про свого товариша — кулеметника.

Але рішення вже з'явилося. Марта побігла просто через городи, плутаючись ногами в бур'яні. Цвіли соняхи й обсіпали плечі дівчини сонячним, золотим пилком. Вона бігла, керувалась через канави, спотикалась.

Ось і околиця. Простором глянули безлюдні лани. Щось засвітило над головою, цокотало в придорожній камінь, коротко дзенькнуло. Догадалась — кулі!

Далі бігти не можна. Упала на траву й поповзла. Ще трохи — і сховалась у високому житі.

Тут на мить зупинилась. Треба було розвизатись, куди прямувати. Просто — на бір.

А він сказав — край озера?

Так, так, треба трохи ліворуч... Дістанься до вибалку, а там рукою подати.

Розгортала руками жито, повзла. Хутко. Поспішала. Забивало віддих. Швидше, швидше, можна спізнитись...

Щось стрибнуло майже спід рук, кинулось вперед. Схопилась за груди. Що воно? Тьху, зачепило! Ні, так не можна поспішати. Розривається серце. Скільки ж до узлісся? Загадала — три кілометри, не ближче. Хапала повітря роззявленим ротом. Очі заливало слезами. Краплини — великі, як сльози. Ой, ще далеко, далеко...

Завиваючи, над Мартою пролетів снаряд. Вона припала до землі. Вибухнув десь позаду. У-у-у! Знову це зловісне завивання. І враз блиснуло, засліпило. Посипалась чорна земля. Згодом струмок куль із автомата чорнує по житі. Дівчина догадалась, що її помітили. Атож, вона пригинає, толочить волосся. Та дивно — в ту хвилину вона не відчувала ніякого страху. І пригадала, як уранці з жахом припадала до груші.

— Ні, ні, — повторив і знову напружено посміхнувся. — Я ж іще можу чекати... а він...

Марта вагалась. Вона не могла його залишити тут самого. Але ж і не могла разом забрати обох. Та ця його усмішка... Ні, треба спочатку доставити на пункт першого бійця, він ледве дихає, а цей... любий, ще знаходить в собі силу всміхатись!

Вона знову поповзла до першого кулеметника. Ледве подужала покласти його собі на спину й прив'язати ременем і поворозками від сумки з протигазом.

Хоч як обережно повзла дівчина, але кожний рух змушував пораненого стогнати. Їх могли почути німецькі пікети. Тоді Марта зупинялась і чекала.

— Не треба, — вмовляла вона бійця, — ще трішки потерпіть, ще зовсім-зовсім небагато...

Раптом дівчина почула тихі голоси. Розмовляли німецькою мовою. Шелестіло жито. Фашистські розвідачі повзли зовсім недалеко, певне в десяти кроках. Марта всім тілом припала до землі. У неї холонуло серце від думки, що поранений може мимохіть засто-

гнати. Тоді вони обоє загинуть. Загинуть третій — той, що лишився чекати її на узлісся край озера. Василь...

„Живою не дамся“, — майнула думка.

Але німці проповзли мимо. Дівчина деякий час лишалась на місці. Сонце звернуло на захід, коли нарешті вона з пораненого лікареві й подалася за Василь.

Знайома вирва... Перевернутий вибух кулемет... Задихаючись, поспішає дівчина.

Ось і він, синьоокий. Лежить горілиць у тому ж місці, що й раніше. Вечірнє сонце світить крізь сосни, стовбури спалахують багровим полум'ям. Його відсвіт сумно вирає на обличчі пораненого бійця.

Але що це?

— Василь! Василю! — торсає його Марта, почувачи, як її ноги й руки наливаються холодним, важким оловом.

З страшною тугою вдивляється в його непорушне, спокійне лице дівчина. Потім вона нахилиється й цілує бійця в розтулені губи.

— Прощай, Василю! Спи спокійно!

Вона закриває його мертві очі, бере кулемет і рушає знайомим шляхом до своїх...

Загіне
на узліссях

умка.
вчина ш
нці в
она зда
Василе
вибухо
дівчин
ілиць в
не сон
лахуют
сумирн

Марта
заються

в його
Потім
втулен

куле
оїх...

Ніколай Ушаков

КАНАЛИ ГОЛЛАНДІЇ

Темної ночі в Голландії
ворог лихий, вартовий,
в лагідні води Голландії
падає вниз
неживий.
Лагідні води Голландії
в темряві криють мерців.
В тихих каналах Голландії
труп
фашистських катів.

Темної ночі в Голландії
шепіт голландських селян:
„Темної ночі в Голландії
крадеться скрізь
партизан!“
Дивляться в очі Голландії
сотні очей зараз:
значить канали Голландії,
лагідні води,—
за нас.

Переклав В. Свідзінський.

Василь Боровий

ПІСНЯ КІННОТИ

Рвись, мій коню, до кордону
Та натягуй поводи;
Не нап'ється ворог з Дону,
З Дону свіжої води.

Тільки вітру подуви
І знамен кумач.
— Гей, піддайте ходу ви,
В бій сурми, сурмач!

Маршал брови хмуристь строго,
В степ летить, немов вогонь,
А за ним гримить дорога —
Ескадри — удогонь!

Це ж в піснях оспіваний
У дзвоні стремен,
Славою ов'яний
Будьонний Семен.

Розшумілися знамена,
Мчать орли — боець в бійця.
Підвелися на стременах
Бить фашистів до кінця.

Бачить біг нестриманий:
Візьме гада корч —
На багнет піднімемо
Й головою сторч.

Харків, 1941 р.

Дмитро Бедзик

ІДУ В ПАРТИЗАНИ

Мов чорне гайвороння, з'явилися фашисти у нашому селі. Люди сполошилися, дехто кинувся тікати, та було вже запізно: німці оточили село і всіх — малого й великого — погнали на майдан перед сільраду.

Опинився і я там із своєю жінкою. Людей, бачу, повно-повнісінько, — тут і чоловіки, і матері з дітьми, тут і сиві бабусі, і діди з костурами в руках. З найдавших кутків поприганяли німці людей, навіть мого Грицька завернули від корів з пасовища, — дома полишалися тільки хворі та немічні.

Коли народ зібрався, на майдан в'їхала офіцерська машина. Разом з фашистами з неї виліз якийсь цивільний панок. Я спершу не пізнав його. Подумав собі — шпигун якийсь, або той, що мучитиме людей... Аж воно ні. Панок зняв бриля, чемно вклонився і „Слава Ісусу“ проказав до народу. Я не втримався і на радощах штовхнув жінку ліктем під бік. Марино, кажу, та ж то адвокатова лисина! Бігме адвокатова! „Слава навіки“ — відповів панові народ. Оглянувся я довкола себе, еге, відлягло, бачу, у людей від серця, посміхаються люди. Радіють, сердешні, що знайшовся у них хоч якийсь заступник...

Треба вам знати, що адвокат Василь Ружняк своя людина, українець, і навіть хлопського походження. Старі люди кажуть, що його батько був колись війтом у нашому селі, якось там з ласки божої розбагатів, став учити дітей у вищих школах, а на старість і сам перебрався до міста, де зайняв посаду головного розпорядника „Маслосоюзу“¹.

Ружняків син, пан адвокат Василь не забував свого народу. Він з хлопом поводився чемно, ходив у вишиваній гуцульській сорочці і таки частенько приїжджав на наші хлопські віча². Ой, що то були за віча! Про що тільки не говорили на них! І про школу, і про кооперативу, і так про наші хлопські гаразди... Лиш Василь Ружняк, відколи я його пам'ятаю, говорив одне і те ж: він кликав

усіх бути свідомими патріотами, носите локо тільки у філію „Маслосоюзу“, а найважливіше — то гуртуватися довкола ної справи.

Яка це мала бути „рідна справа“ — ми тибі бігме, мало тямкували. Хто говорив так, інакше, але всі приставали на одну думку, певне адвокат натякає на панську землю, не сміє вголос про це говорити. Самі знаєш за такі розмови по голові не дуже гладили. Потім, уже за радянської влади, пана адвоката мов язиком злизало. Кажуть, він де служив канцеляристом і на люди не показувався, бо „рідну справу“, за яку він виліз розпинався, за радянських порядків не ладнали без нього.

Те, що він з'явився у таку хвилину до свого народу, підбадьорило декого. Я сам підняв вище голову і не зводив очей з адвоката, а моя Марина, повірте слову, перестала шепотіти молитву і всі надії поклати на нового заступника... А як же. Люди були певні, що Василь Ружняк заступиться за нас і не дасть чужинцям збиткуватися з хлопів. Як не як, а персона він поважна, по-німецькому тямкує і коли схоче, то скаже своє слово в нашу оборону.

Отож він і почав:

— Дорогі брати українці! Так і так, каже, історичний день переживає наш рідний край. Збулася, каже, давня мрія, і ми можемо знову згуртуватися під своїм рідним прапором!

З цими словами він розгорнув жовтосине полотнище та підняв його вгору, мов короков у церкві.

— Ви нам щось про землю скажіть! — вихопився раптом чийсь голос із гурту. — Ото наша мрія! Чи будуть її від народу відбирати?

Адвокат знітився, забігав, мов спійманий злодій, очима, поправив окуляри, погладив долонею борідку, а потім солоденько ухмільнувся.

— Про землю, людоньки, пан офіцер вам скаже, а я хотів з вами про рідну справу побесідувати.

¹ „Маслосоюз“ — кооперативна організація в Західній Україні.

² Віче — сходка, мітинг.

— А хіба наша земля, пане адвокат, не для вас рідна справа? — спитав хтось із гурту сміливим молодим голосом.

Мов свіжий весняний вітер подув у душу від цих кмітливих слів. Бачу, у людях зайнялись очі, люди весело підморгують один одному, підштовхують сусідів ліктями... Ага, таки взули пана в постолі, таки взули... Ага, таки взули пана в постолі, таки взули... Ага, таки взули пана в постолі, таки взули...

Зате адвокату, от бігме правду кажу, — мав йому шило кудись устромили. Сюди верть, туди верть, бачу, взявся потом, довго шукає носовика, а люди: шу-шу-шу, сміються з бороди, глузують з немічного паночка.

— Ви питаєте, — каже він, втираючи з лоба піт, — ви питаєте, чи є земля нашою рідною справою? До певної міри так. Але я, бачу, не радив би вам, газдове, бавитися в політику. Де політика — там кров, насильство, прошу вас, а ми, газдове, повинні уникати насильства. Наша рідна справа під отим, бачу, прапором...

І пішов, і поплів усякі небилиці, та такі ним прикрі, що моя Марина, нащо вже баба, а й та сплюнула від його бесіди. Аж соромно, бачу, від його белькотні робиться.

Після адвоката виступив німецький офіцер. — Слава Ісусу, газдове! — привітався він до нас з повагою, басистим голосом. — Дозвольте, каже, мені до вас слово мовити.

Люди переглянулись. Що за дідько, подумав собі кожний, — сказати би, не німець... А може то який хрунь¹ переодягся в фашистський мундир? Та з обличчя мов би знайомих людям...

— Не пізнаєте? — питає німець.

Люди знизали плечима. Приглядаються до новастих його очей, до темної бородавки біля хрящуватого носа...

— Та мов би десь бачились, добродію... Чужинець посміхнувся.

— Недобра в вас, газдове, пам'ять, не добра. І двох, каже, років не минуло, як ми розсталися з вами. Що, забули, каже, моє пиво?

— Пиво? Баварське пиво? — загули здивовані люди.

Згадали враз і за пиво і за жовту, під білим орлом, крамничку при в'їзді до міста, згадали і за годованого крамаря Альфреда...

— То це ви, пане Бласковіч?

— Багаті, пане, будете, коли ми вас не згадали!

Крижастий офіцер з товстою, у брижжах шовкою стояв на ганку і вдоволено посміхався. Взявшись у боки, він пишався своєю грубезною поставою, чорним мундиром штурмовика, а найбільше — залізним хрестом, що блищав

йому нижче грудей. Увесь його вдоволений вигляд мов би промовляв до народу: дивіться, мовляв, милуйтеся моєю силою, я тут над вами і бог і цар!

Перед нами стояв Альфред Бласковіч, той самий рудявий німець, що тримав колись свою крамничку побіля польських казарм. Кажуть, це вже ми потім довідалися, що хитрий німчуган тільки про людське око торгував пивом, а насправді він аж до самої війни винюхував у польських солдатів усяку там всячину... тобто шпівонив за ними. За радянської влади Бласковічу не пощастило з торгівлею — його пива чомусь не злюбили червоноармійці, і він мусив забиратися до свого Гітлера.

Ми насторожилися. Перед нами був уже не крамар, а фашистський офіцер. Хто й зна, для чого він зігнав сюди нас та які розрахунки він незабаром почне з нами. Бласковіч склав хрестом руки на грудях, нахмурився, щось почав думати... Ми мовчки дивилися на нього. На його товстих пальцях поблискували до сонця дорогі персні. Коли торгував пивом — мав тільки одну обручку, тепер у нього на кожному пальці по одній, по дві...

Раптом Бласковіч перестав думати.

— Газдове! — обізвався він повагом після довгої паузи. — Ваша розмова з паном адвокатом мені щось не дуже подобається. Ви дістали від нас самостійну Україну, так? Ми дозволяємо вам носити і свій прапор, так? Але майте на увазі, газдове, про землю я вам забороняю думати. Абсолютно. Земля наша, ми її, каже, завоювали, і фюрер знає, що з нею робити.

Я дивився на німця, слухав його гонорівите базікання і мимоволі згадував слова одного товариша з Великої України. Товариш правду казав. Фашисти не будуть панькатися з нами. Вони приберуть до своїх рук наші землі, а нас, простих хлопів, обернуть у своїх рабів. А що, може не так? Хіба не до того хилить свою мову годований крамар Бласковіч? „Слава Ісусу“ — каже... Почав з „Ісуса“, а кінчить тим, що впряже нас у ярмо та пожене на роботу. О, я певен, він уже й зараз бачить себе бароном у нашому фільварку. Звісно, покищо уві сні...

Німець, проте, не хотів сваритися з народом. Він навіть пообіцяв не відбирати у людей землю, коли вони... допоможуть німецькому командуванню спіймати декого з сільських верховодів. Він урочисто об'явив:

— Будьте щирі до нас, допомагайте мені нищити червону заразу і мій фюрер не пошкодує для вас землі!

¹ Хрунь — перекинчик, зрадник.

Усі понурили голови. Тепер ми знали, чого від нас хочуть. Щоб ми зреклися своїх людей, щоб ми видали їх фашистам у руки. Але яких людей! Найліпших, найчесніших, що трудилися задля всієї громади, що роздали панську землю людям.

На майдані стало тихо, мов під землею. Кожен думав: невже знайдеться такий хрунь, що викаже на когось із наших? На щастя, ні адвокат, ні крамар не мали списку і не знали особисто тих людей, що показали себе за радянської влади активістами.

Адвокат заметушився. Йому було ніяково перед німцями. Очевидно, вони покладали на нього великі надії... Вказуючи людям на свій прапор, він, як жебрак милостині, благав у них зради:

— Брати українці, в ім'я рідної справи викажіть отих негідників!..

— Не вони, а ти, псе, є негідник! — скрикнув раптом розгніваний дід Корній.

Старого підтримали. Народ загомонів, захвилювався, потряс кулаками:

— Зрадник! — закричали люди. — Запродався, юдо, фашистам! Тепер ми знаємо твою „рідну справу“!

Ну, цього вже не міг стерпіти офіцер Бласковіц. З його наказу хутко зловили діда і привели його перед ганок. Високий, худорлявий, з сивим вінцем волосся, що спадало у нього спід бриля, стояв дід Корній перед фашистом і тяжко віддишувався. Офіцер не нависно свердлив його очима.

— Більшовик? — спитав він у старого.

Дід Корній мов не чув цього запитання. Він спокійно підніс до уст свою череп'яну люльку, пихнув з неї кілька разів, а тоді з насмішкою перепитав у Бласковіца:

— А ти що, Альфред, дуже їх боїшся... отих більшовиків?

В офіцера кров'ю налилися очі, він шарпнувся вперед, підскочив і нарозмаш ударив його кулаком по перенісцю. Дід схопився долонею за вид, похитнувся... але не впав. З розбитого носа бризнула кров.

— Нічого, Альфред, ми ще не так будемо бити. Правда, люди? Ось повернуться наші...

Дідові не дали говорити. На нього наскочили, зв'язали, схопили ще п'ятьох дідів, скрутили їм руки і однією мотузкою почали зв'язувати до купи. Раптом серед плачу і лементу на майдані знявся крик — спершу не сміливий, потім підтриманий сотнями голосів, грізний крик протесту:

— За що їх в'яжуть?

— Чим завинили наші батьки?

— За що з нас збиткуються!?

Мов повинь після зливи, валом посує народ на фашистів, що в'язали дідів.

— Не руште їх! — кричали люди. — Займайте!

І в ту ж мить сталося найстрашніше. Бласковіц подав знак, і на майдан з усього рагону вкотився їхній танк. Хто міг втекти — той скочив убік, але шестеро зв'язаних дідів лишилися на місці.

— Ей, ти, крамарю! — устиг іще крикнув дід Корній. — Скажеш своєму фюреру, хай зазіхає на українську землю. Фюрерська земля у пса під хвостом!..

Залізна машина з хрестом на броні обрвала його мужній голос. Люди загинули під танком. Трупі і кров лишилися на майдані перед сільрадою.

* * *

Другого дня по селу йшов грабунок. Німці шукали зброї, рилися в скринях, забирали, що їм подобалося. З хвилини на хвилину можна було сподіватися і до себе гостів. Я не активіст, але я колгоспник, крім того, мої сини крадькома від мене заховали в голуб'ятні дві гранати. Гранат слід було позбутися. Я взувся, надяг піджак, святкову сорочку, бриль і нишком поклав гранати за пазуху. Думка була вийти до річки і кинути їх десь у болото...

Проходячи стежкою повз людські двори, я раптом почув крик за Гумилюковим садком. Прискорив ходу, звернув убік і незабаром опинився за невисоким парканом. Заглянув тихенько в середину двору... і побачив Каську з немовлям на руках, а в ногах трое діток над трупом батька. Каська, мов прощаючись з світом, голосила тужно, благаючи бога зглянутися на її сирітство. Раптом один з німців, що виганяв із двору корову, обернувся до жінки і скинув на плече гвинтівку... Я пригнувся і скочив убік. Гримнув постріл. Куля обрвала жіноче голосіння.

Гнаний страхом, я побіг далі. У першу мить мені здалося, що то по мені стріляють. Коли отямився, стало соромно за свою поведінку. Замість боронити вдову з дітьми і гранатами відплатити німцям за пролиту кров, я кинувся тікати від них. Я чув, як мої щокі горять від сорому... З огидою я дивився на себе, на свою боязку, нікчемну душу і не знав, якими очима я тепер дивитимусь сиротам у вічі.

Гранат, звичайно, я не кинув у болото. Вони пригрілися біля мого тіла і вже не муляли його. Я вийшов з ними на шлях. Куди мав іти — сам не знав. На моє щастя, до мі-

посув... йшов гурт паничів. Єгомосців¹ син крик-
... мені :

— Ходім, газдо, на демонстрацію! Під
... музику пройдемося по місту.

Я з охотою пристав до них. Я мав на
... щось інше. Пригріті гранати мали стати
... пригоді панам демонстрантам. Адже ж крім
... музики у порядних панів на святах вживають
... й феєрверків...

За пару годин ми йшли по місту. Па-
... демонстрантів було жменька. З півсотні
... гатунку паничів, поповичів та кра-
... рчуків йшли з таким гонором, мов їх було
... півсотні, а цілих п'ять тисяч. На чолі
... демонстрації виступав адвокат Ружняк із
... своїми колегами з повітових спілок „Масло-
... союзу“ та „Просвіти“. Над їхніми головами

тріпотів під вітром знайомий мені по вчораш-
... екзекуції синьо-жовтий прапор. Коли пе-
... редні ряди колони вступили на міський май-
... дан, назустріч нам від ратуші гримнув вій-
... ськовий оркестр. Паничі весело переглянулись,
... поважні газдове з „Маслосоюзу“ підкрутили
... івацько вуси і всі разом наддали кроку.

Перед ратушею на святково вбраній три-
... буні демонстрантів чекало німецьке коман-
... дування. Офіцери стояли серед зелених гір-
... лянд смереки, оздоблених німецькими пра-
... порцями. Під самою трибуною виблискували
... труби духового оркестру.

Порівнявшись з німцями, адвокат Ружняк
... скинув бриля і підкинув його високо вгору.

— Слава Гітлерові! — крикнув що є сили
... панок. Демонстранти підхопили. Мій сусід,
... якийсь огрядний газда із стрічкою на грудях,
... аж закотив очі від того крику, аж зірвався
... з голосу...

А я тим часом тримав на гранаті руку.
... Вона була заряджена, — лишалось тільки зняти
... чеку і витягти її зза пазухи... Я йшов заднім.
... Трибуна була вже недалеко. Мені видно
... офіцерів, — вдоволених, пихатих, видно сивого
... генерала, який киває головою на привітання

демонстрантів. Йому на вухо шепоче щось
... офіцер з товстою шиєю... Я мимоволі згадую
... вчорашню екзекуцію, розчавлених дідів і ма-
... леньких сиріт над забитим батьком... Чую,
... моє серце прискорено б'ється. Тісно йому в
... грудях. Наростає гнів. Кров за кров — під-
... казує мені моє серце. Не май, Стефане, жалю
... до ворога.

Ще три кроки. Ручка гранати в долоні.
... Стискаю її і з криком: „За радянську владу!“
... жбурляю у гущу офіцерів. Востаннє бачу
... перелякане обличчя Бласковіца. Знаю, більше
... йому не душити танками наших дідів.

Вибух струсив повітрям. Демонстранти
... змішалися. Музика обірвала свій марш. Дехто
... з панків кинувся за мною. Але голос діда
... Корнія наддає мені відваги. Я вихопив другу
... гранату і жбурнув її на синьо-жовту хоругву.
... Ось вам, панове, за нашу хлопську рідну
... справу!

Скориставшись з паніки, я побіг до річки,
... хутко переплив її і вибрався на той берег.
... По мені застрочив кулемет, кулі задзьобали
... біля мене землю, але я не робив собі з того
... великого клопоту. Поповзом добрався до яру,
... скочив у ліщину, а там — лови вітра в полі!

Того ж дня я добрався до лісу і серед
... інших партизанів стрів і своїх двох синів.

— О, — здивувався я, — ви б ще, кажу, і
... матір привели.

— А ми вже, тату, привели, — відповіли
... хлопці і кинулись до кущів, за якими стояла
... моя господиня.

— Марино, — скрикнув я вражений, — та
... бійся ж ти бога! Що ти собі, кажу, думаєш?

А вона переглянулася з синами, посміх-
... нулася і таке мені на мої страхи відказала:

— Думаю, Стефане, що й мені знайдеться
... тут робота. Разом, каже, будемо бити фа-
... шиста. Скоріше, каже, упораємось.

Так що ж я, люди добрі, мав їй на це
... відповісти? Думаєте, розгнівався? Та де там!
... Як разом, так разом, кажу, і по тих словах
... кріпко, по-вояцьки обняв її.

¹ Єгомосць — священик.

Олекса Новицький

ХОЛОПАМ ГІТЛЕРА

Тоді, як ми в сталій напрузі
Бандитів полчища змели,
Ви говорили: — Прийдуть друзі...
І що ж? Катюг ви привели
На нашу славу Україну.
На чорта нам здались вони?
Забувши сім'ї, безупину
Вкраїни гордої сини,
Ллючи гарячу кров і піт,
Забувши сон, ішли в двобої,
І Щорса воїни — герої
Геройством дивували світ!
Ми й вас збулись, немов хвороби.
Та почепивши драний шлик,
Ви всі, тиняючись, пішли
Тоді на смітники Європи.
В злості шаленій продавали
Німоті український край.
На ярмарках галасували:
— Наш люд у ярма запрягай!
Яка вас мати породила?
Чому ця люта змія
Малими вас не задушила,
Щоб ваше позабуть ім'я!
Ну, що в вас спільного з народом,
Якому — вгору, вгору йти!
Хай твань вам заливає рота!
Ми йдем до сонця, до мети.
Бодай вас куля не минала,

Прокляті гади! Тільки б вам
Лизати чобіт генерала
Німецького. Лише б панам,
У три погібелі зігнувшись,
Служити вірно. О, люди,
У вас навек продажні душі,
Печать іуди на лиці.
Ви полюбили смрад болота.
За шмат гнилої ковбаси
Ви продалися... О, підлота,
Холопи Гітлера! Часи
Прийшли таки — часи розплати!
І на грозивий клич війни
Синів благословляє мати,
І йдуть на Гітлера вони.
Ми будем бити вас і гнати —
Уже настав розплати час!
Ми добре знаємо, прокляті,
Що ненавидите ви нас
За те, що ми не визнаєм
Нахабної і злої волі
Того, пред ким зігнулись ви,
Що ми, здобувши щастя - долю,
Живем під зорями Москви,
Із рідним Сталіним живем.
Ідьте, на смітнику згнівайте!
Ваш путь — змії гидкої путь!
Ми прокляли вас, так і знайте,
І наші діти проклянуть!

Харків, 1941 р.

Юрій Борейша

НА ПОЛЬСЬКІЙ ЗЕМЛІ

Сторінки з щоденника

Вересень, 1939.

Ми лежали на муріжку край лісу — в узго-
лів'ї — мох, роззуті ноги спиралися об пеньок,
земля ніби висмоктувала з нас і поглинала
утому і біль, і тривогу. Вже три тижні ми
волочимося по дорогах і бездорожжю, про-
бираючись через ліс, уникаючи шосейних
шляхів, шукаючи польових стежок оддалік
від метушливих мотоциклів і танків, від гітле-
рівських розбишак, які чатують на перехожих.

Тепло сонячного проміння спадало на су-
хдне з лісом поле, вітерець ліниво ворухив
вітами дерев. Здавалось, що ця пуща під Рад-
зином цілком спокійно сприйняла події остан-
ніх тижнів, що ці одвіку заглиблені в землю
крислаті дерева, гордо здіймаючи до неба свої
чола, байдуже споглядають людський розпач
і лише листям шепочуть: „Це мине, це мине,
ми зостанемось“.

Коло нашої групи, яка прагнула дістатися
за Буг, до радянських кордонів, відпочивала
група польських льотчиків, що після короткої
кривавої війни повертали додому. Їх часто-
густо можна було зустріти на дорогах з ка-
рабіном через плече, а найчастіше без зброї,
без чобіт, босих, неголених, зарослих щіти-
ною, і тільки очі, що дивилися з брудних
облич, очі, пломеніючі зненавистю, свідчили,
що в цих людях живе палка, неугасима жа-
доба помсти над ворогом.

В цій пополудневій спеці вересневого дня
тишу лісу порушував лише один захриплий
голос жовніра:

—... Баби принесли нам глечики з моло-
ком, хліб. Ми собі попоїли, лежимо і че-
каємо. Над шляхом кружляють їхні літаки,
гу-гу-гу, важко сопуть, шукають, куди б його
свої „галушки“ (бомби) скинути... На доро-
гах порожньо... Знижуються, пробують стрі-
ляти по хашах, де ми порозставляли свої
гвинтівки. Сержант попереджає: „Хлопці, тихо,
не відповідати, це він хоче нас намацати“...
Постріляв, постріляв і відлетів. Минає година
за годиною, а ми чекаємо, що то буде... Аж

раптом мені почулося, що земля двигтить.
Я кажу: „Сержант, їдуть“. Послухав, послу-
хав сержант Левандовський, а потім каже:
„Хлопці, це вони їдуть... Щось іще хотів я
вам сказати... Ага... Я — з Познані, отже прус-
аків добре знаю. Вони — герої, коли на слаб-
шого накидаються, а як від дужчого котрий
по пиці дістане, то тільки скорчиться і трем-
тить... Не ми в тому винні, що нас, слабших,
він так швидко на лопатки поклав, що наша
рота залишилася без офіцера... Але чи було б
гаразд, коли б ми додому порозходилися, не
пустивши крові Гітлерові?.. Хто з вас додому
підє раніше, ніж покладе хоч по два гітлерчи-
ки, тому соромно буде рідній матері на очі
показатися!..“ Було нас біля ста двадцяти
чоловік і ні один не відійшов, не завагався.
Сержант Левандовський наказує: „Смирно!“
Наближається гуркіт моторів. Лунає команда:
„Примкнути багнети!“ Лунає команда: „Куле-
мети з обслугою праворуч від шосе, триста
метрів від дороги в хашах. Командиром буде
капрал Ружек. Стріляти, коли покажеться во-
рожий танк!“ Наказ виконано. Лунає коман-
да: „Рота за моїм наказом підє у багнети!“
Танки почнуть обстрілювати кулеметні гнізда,
наше крило буде вільне, встромляти багнети
у віконця, в зорові щілини, у шпари між
штабами, аби до живого тіла... Слухаємо,
мовчимо, не одного в цю мить страх про-
ймав, але зовні ознак не подавали — соромно
було. Гуркіт танкових гусениць щоразу стає
дужчий, наші погляди звернені на шлях. На
обрії показалися крапки, от вони вже як
сірникові коробочки, потім як скриньки. Ра-
хуємо: один танк, два, три, чотири, п'ять,
шість! Ми маємо чотири кулемети — чи капрал
Ружек каже стріляти? Танки вже на відстані
кількох сот метрів. Бачимо: гітлерівське падло
ковтає польське повітря — танкісти сидять собі
верхи на машині, самовпевнені, псяюха, пере-
можці!

Жовнір на хвилину замовк, набрав повітря
в груди і продовжував далі:

— Серце моє завмерло від тривоги. Я був певний, що з цих потворних танків почнуть жбурляти в нас бомби, гранати, що ми всі з нашими гвинтівочками загинемо. Подивився на Левандовського: ані жоден мускул на його обличчі не здригнувся. Він розсунув міцне галуззя куща і вп'яв погляд у танки, що наближалися. Хвилина — обминає нас перший танк, далі другий, а ось і третій... Раптом тишу розітнуло розмірене тра-та-та-та, тра-та-та-та, тра-та-та-та. Повз нас із свистом пролетіли кулі. Я заховав голову, чую розпачливий стогін.

Не встиг я знову поглянути на дорогу, як почувся голос Левандовського: „Тікають псяюхи на наш бік“. Дивлюсь на шосе: один танк вихопився наперед і з усієї сили мчить, залишивши трупи своїх солдатів. З решти танків повистрибували німці і теж тікають від кулеметних пострілів в напрямі до нас.

Кулемети замовкли. Тепер Левандовський наказав: „Вогонь!“ Я взяв на мушку найближчого. Гримнули постріли. Сто пострілів на двадцять гітлерівських танкістів. Всі полягли. З одного танку озвався кулемет, але прусак сам не знав, що робити, в який бік стріляти... Постріляв він, поки група капрала Ружека облягла танк і витягла з нього стрільця...

Наш сержант встав, посміхнувся і каже:

— Але ж, хлопці, на кожного з нас припало тільки по одній шостій гітлерчика і по одній двадцятій танка, то замало, але при нагоді ми це виправимо.

Порозбивали ми всю танкову машинерію, забрали зброю і подалися через поля, через ліси. Уже вечоріло, як здалеку ми побачили село. Сержант вислав кілька чоловік до села. Години через дві прибув солтис і з ним кілька селян. Принесли з собою лопати. В полі ми викопали глибокий рів, вистелили його соломою, а потім поклали в нього нашу зброю — кулемети, гвинтівки, патрони. Покрили соломою, засипали землею, і за порадою солтиса над усім цим склали ожеред соломи. А тоді Левандовський заgrimів: „Рота, смірно!“

Ми стали всі разом навколо нашого сержанта, солтиса і селян. А сержант промовляв: „Даємо тобі, земле польська, цю нашу зброю на схорону і обіцяємо тобі, земле польська, що, як тільки надійде слухна хвилина, знову заберемо наш скарб, щоб вигнати геть гітлерівську наводоч... Громадянине солтис, громадяни свідки! Пам'ятайте, що ми залишили вам чим бити ворога. Жовніри! Прийде час, коли гітлерівських тхорів почнуть бити інші народи, отож хай тоді ніхто з вас вдома не залишиться. А тим часом, моя люба братва

жовнірська, до побачення! Не надовго щемося з гвинтівочкою... Розійтись!“

Голос жовніра-оповідача затремтів:

— Що ж вам іще сказати? Заплакав рий солтис, розплакалося і наше братство. А потім ми всі обіймали нашого сержанта Левандовського. Сержант міцно потиснув мені з нас руку. І пішли ми собі хто куди. Так закінчилася війна, але не надовго. Швидко вона знову розпочнеться, і тоді ми „покажемо, що вміємо вільно жити“...

Так цього вересневого дня оповідав польський жовнір під Радзином. По тому й інші розповідали про свої пригоди, але час був вирушати в дорогу. Спакували ми свої речі до ранців, насилу понатягали на опухлі ноги чоботиська.

Коли вже мали вирушати в дорогу, раптом почувся віддалений знайомий шум моторів німецького літака. Ми поглянули перед собою: на полі нікого не було. Тільки маленька дівчинка пасла на стерні одну виснажену корову. Відійшли ми знову в гліб лісу, так що над нами було видно лише окраєць неба, а перед нами — одну лише дівчинку з коровою. Птахи тривожно залопотіли крильми, знижаючи свій лет, деякі злякано сідали на найнижчих гіляках дерев. Хурчання літака наростало. Мабуть, він летів дуже низько, над самими верхівками дерев. От він зашумів над нами. А ось він уже над полем. Здається, що віддаляється, що йде у якомусь визначеному для себе напрямі.

Та раптом фашистський літак уповільнює свій лет, робить півколо й повертає знов понад полем. Якийсь жовнір між нами озвався: „Буде, погань, гратися“.

На полі біля своєї корови стояла маленька боса дівчинка. Задерла голову догори, здивовано роздивляється на велику залізну птицю. Вона не боїться. Тільки корова якось неспокійно крутить головою, перестала щипати траву, а потім завмерла нерухомо, ніби замислилася, що має робити. Літак знижується. В мить, коли він був уже над самою головою малої, розітнувся постріл. Корова жалісно заревла й впала на всі чотири, а дівчинка з плачем кинулась бігти в напрямі до села. Та за хвилину розітнувся другий постріл. Плач дівчинки урвався, маленьке тільце скорчилось і впало на землю.

Літак якийсь час кружляв над полем, потім знявся весело вгору, ніби радів з „геройського“ вчинку, і полетів далі. Ми вибігли в поле, щоб якнебудь допомогти дівчинці. Та вже було запізно. Життя в маленькому тільці дитини догасало. Лише корова, жалісно ревучи, облизувала кров із своєї рани.

Незабаром з найближчого села надійшли. Між ними була мати дівчинки. Вона її на руки і, заводячи якусь повну церковну пісню, ошалівши з болю, подитину до корови, що лежала з перетиснутими ногами. Однією рукою тримаючи ледь худорляву доню, другою обійняла шию пораненої красулі. Припала до шиї корови і, стискаючи мертве тіло своєї дитини, вбухла риданнями...

Наступного дня надвечір під Домачевим підійшли до села над Бугом.

Селянин, який взявся нас проводити до перевізника, розповідав:

— Серед німців теж різні люди бувають. Найгірша навалоч — це ті молодики, по шістьнадцять-сімнадцять років. Отакий нап'ється здає з себе великого пана. Такий молодикос найнебезпечніший: життя людини йому ніщо, вперше закупив цигарку та ще його горілкою напувають... Вбиває, грабує, чинить жаругу. А коли трапляються німці з старіших, то ті вже розумніші, але бояться тих молодиків...

Наближаємося до найнебезпечнішого моменту нашої подорожі. В прикордонному селі

можна було натрапити на німецький патруль і тоді доведеться заплатити життям за спробу перейти кордон...

Підвода, на якій сиділи жінки з дітьми на руках, в'їхала до надбужанського села. Ми, чоловіки, трималися оддалік. Враз з однієї хати вийшов високий військовий, німець, і підійшов до підводи:

— Куди? Vohin?

Одна з жінок пояснила йому по-німецькому, що війна застала їх у Варшаві, що повертають за Буг додому. Німець подивився на дитину, витягнув з кишені цукерок і, віддаючи їй, сказав:

— Тобі добре, бо ти з мамою, а я до матері повернутися не можу, бо знову мене на фронт приставлять.

А потім тихше додав:

— Через Буг, після дванадцятої вночі. Тоді я вартую, і нічого злого з вами не станеться...

Нечутно плив човен на синіх водах Буга вночі. Над нами, над річкою сплелося в обіймах віття тополь і хмелю, що ростуть на обох берегах.

З польської переклав
А. Шмигельський.

Іван Франко

ПРИВІТ¹

Підгір'я моє ти зелене,
Як чудно хороше єси!
Як дружньо глядиш ти на мене,
Потужної повне краси!

Так широко, щиро, любовно,
Так ніжно мене обняли
Життем трепечущі обняття
І в жили вогню долили.

Так дружньо, так щиро, як мати,
Так ніжно, як любка, отсе
Ти д' груди широкій, цвітучій
Гарячо притисло мене.

Я* чую, як серце в ній б'ється,
Як кожна кровинка тремтить,
Я чую, що в кожній частині
І радує, й тисне, й болить.

Весь безмір утіхи живої
І руху, й тепла, і красок,
Весь безмір живучої болі
І розкладу, й смерті сплива,

Но нині — пропало ридання,
Проч згадка про те, що було!
Бо нині у груди ми море
Нового життя наплило!

1881 р.

Мов потік огнистої лави,
В розбурхану душу мою,
Всі змисли, всі пори, мов річки,
Раз - враз доливають огню.

Розширені груди всисають
Твій воздух, пахучий бальзам,
Заблукані очі шукають
Кінця твоїм темним лісам.

Заблукані очі ширяють,
Но все не находять часу,
Щоб мозкові всю передати
Твою ненаглядну красу.

Вітай же, вітай ми, мій краю,
Безсмертна любко моя,—
Як довго, як болісно довго
З тобою не бачився я!

Понурії, камінні мурі
Держали мене взаперті,
Морозили мозок і мислі,—
Я мучивсь, ридав в самоті.

¹ Вірш „Привіт“ досі не опубліковувався; взято з XV тому творів Івана Франка. Том виготовлено до друку Інститутом літератури ім. Шевченка (Київ), виходить накладом Держлітвидава.

ДО ВІСІМДЕСЯТП'ЯТИРІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

ВЕЛИКОГО НАРОДНОГО ПИСЬМЕННИКА, КЛАСИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ,
РЕВОЛЮЦІОНЕРА - ДЕМОКРАТА

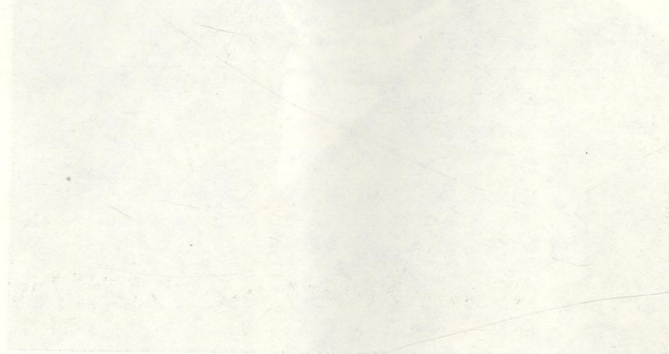
ІВАНА ФРАНКА

TO BE RECEIVED BY THE DIRECTOR

RECEIVED BY THE DIRECTOR OF THE BUREAU OF THE ARMY

ARMY OF THE UNITED STATES

Дмитро Косарик

ВЕЛИКИЙ БОРЕЦЬ ЗА ВОЛЮ НАРОДУ

27 серпня — роковини народження нашого поета. Трудящі великої Радянської України здалегідь готувалися до цього знаменного дня, що мав бути радісним всенародним національним святом. І не лише український народ. Всі народи неосяжного СРСР готувалися відзначити роковини народження Івана Франка, як день єднання культур, як день братньої дружби трудящих, об'єднаних в одну міцну радянську сім'ю непереможних. Але злий ворог, змії - удав, фашистський боа-констріктор по-зłodійському, віроломно напав на нашу оспівану Франком землю, на поля, на шляхи, сходжені самим поетом, його поколінням і його нащадками. Ворог примусив нас сьогодні відзначити 85-річчя з дня народження великого українського народного поета із зброєю в руках. І сьогодні ми вогнеvim мечем полум'яного слова поетового бемо по голові також і націоналістичного ворога, який плентається в обозі німецького фашизму.

Той змальований Франком класичний образ змія - удава, ненажерливого капіталіста — боа-констріктора, той огидний образ німецького фашизму повзе на нашу священну радянську землю. Проти цього лютого ворога - людоджера повстають не лише бориславські робітники, а й усі трудящі нашої великої батьківщини.

А в тій кузні, де виростав Франко, в тій маленькій кузні, де його батько кував плуги, — нащадки Франка, земляки його з села Нагуєвичі, в околицях Дрогобича і в усій Галичині сходяться в цей день на зелене подвір'я Франкового роду і темної ночі клянуть помститися над ворогом за всі його звірства, за всі катування, за все лихо, яке приніс він нам.

Колись Іван Франко записав для своїх старших синів страшні легенди про те, як люди, одурманені темрявою, палили своїх же односельчан, як упирів, на вогнищі, щоб позбутися чуми. Ці давні часи минули. Проти сьогоднішніх упирів в образі гітлерівських нападників земляки Івана Франка борються рішуче і неослабно. Вони розкладають справ-

жне велике пожарище, щоб у нього кидати і нещадно палити лютих упирів - фашистів, які несуть нам всім, всьому людству, справжню чуму, страшнішу від середньовічної темряви, неймовірних інквізицій. І проти цього великого лиха народ в краю Франка збирається в партизанські загони, єднається з допомогою слова Франкового, яке і на сьогодні не застаріло, а мов меч рубає голови гітлерівським зграям.

О, земле Галичини! Скільки ти горя знала, скільки крові увібрала в себе. Але тобі судилося знести ще одне лихоліття, здолати ще одного грізного ворога, щоб остаточно визволитися, і не лише тобі, а й дальшим землям, на яких живуть брати - трудівники слов'яни Європи.

Гітлер несе на нашу Україну найстрашніші закони капіталізму, боротьба проти яких була єдиним цілеспрямованням життя і творчості нашого великого ювіляра. То ж не дивно, що і сьогоднішнє наше святкування ювілею Франка, проваджене в борні, освятиться перемогою і буде найкращим пам'ятником Франкові.

Герої бойового фронту, воїни фронту трудового! Не гублячи ворога з прицілу, не відриваючи руки від обушка, згадаймо нашого поета, проспіваймо його пісню, хоч в думках, хоч в помислах, хто як зможе сьогодні, але відзначимо цей ювілей перемогою, найсильнішим ударом над ворогом. Це принесе полегшення народові. І нехай легенько згадається сьогодні нащадкам Франковим, які пройняті єдиним прагненням — суцільним ударом радянської зброї перемогти лютого, підступного фашистського ворога, знищити його.

Іван Франко змальовував нам монументальну картину, як у зелених Карпатських горах Захар Беркут і його земляки, організовані в єдиний озброєний колектив, об'єднані бажанням волі і непокори, билися з татарською навалою. Сьогодні всі, кому дорогі полум'яні слова Івана Франка, всі, хто любить нашого великого поета - мислителя, хай підуть, як

Захар Беркут, у зелені гори Карпатські, українські, в долини і полонини і об'єднуються, як і герої Франка, під червоним прапором, щоб скрізь помститися ворогові, принести перемогу для всієї землі української, для всіх племен слов'янських, для всіх народів, що не хочуть жити під чоботом німецької гітлерівської орди.

Каменярі, встаньте! Каменярі, піднесіть ще вище голови догори, розмахніть дужою рукою, занесіть обух, нищівний ворога, прокладіть далі дорогу, оспівану Франком, заповідану Шевченком, будовану сьогодні трудящими країни Рад.

А ти, поете, наш вічний революціонер, твій дух, що кличе нас до бою за щастя чесних трудівників, — живе сьогодні серед нас, воскресає в ділах озброєних нащадків твоїх. Глянь, Іване, глянь, поете, на узгір'я прикарпатські, на зелені поля молодих колгоспів, на які посмів ступити, які посмів осквернити чобіт окупантський! Але, будь певний, не пощастило ворогові на нашій землі і не пощастить! Робітники Дрогобича, нащадки ріпників, висадили в повітря нафтові копальні і не дали в руки окупантові жодної краплини дорогої рідини! Селяни, колгоспники й одноосібники, твої земляки, поете, не дали в руки ворогові і єдиної зернини свого врожаю.

Нам нелегко було це робити, але ми мусили це зробити, виконуючи залізні закони, невблаганні закони класової боротьби. Ти ж сам, поете, навчав нас, твоїх читачів, наслідувати образ Рубача, цього борця за щастя народне, який ти прекрасно показав нам в одному з своїх безсмертних творів. Як твій поетичний Рубач розмахом сокири знищив ті шибениці, так сьогодні червоні бійці і партизани знесуть гітлерівські шибениці, очистять нашу рідну землю від фашистської нечисті.

Але сьогодні наш народ дав своїм борцям не лише сокиру. Він дав найпередовіші витвори людської праці, найсильніші витвори людського генія — мотори в повітрі, мотори на землі. Техніка ця в руках людини, яка знає, що таке воля, в руках людини, в серці якої горять великі ідеї гуманізму, свободи, честі, — є грізною зброєю, незламною, непере-можною.

Ворог, користуючись своїм тимчасовим успіхом, завів на захоплених районах нашої вітчизни свої страшні порядки, які ти про-клинав. Твої вірші знову звучать на повний голос:

І додержав свого слова пан —
Всіх нас, мов кліщами, стис...
Обідрали нас до ниточки,
З'їли все, що мож було...

Але цій новітній фашистській панщині сталися лічені дні. Зростає сила радянського народу, зростають удари, нищівні удари Червоної Армії. Перемога буде за нами! Не знає собі окупант і стежки палаючої, щоб своєчасно втекти, він буде настигнутий скрізь, де б не заховався злодій.

Треба бути нам такими ж хоробрими мужніми, якими були Тарас Шевченко і Іван Франко, треба бути такими ж безстрашними, якими були вони.

Німецька навала на Радянську Україну, ВРСПР викликала в глибинах народу — від старого до малого — нечувану енергію, організованість, небачену силу, єдність. Сьогодні слов'яни всього світу, відзначаючи день народження великого поета слов'янських земель Франка, допомагають нам словом і ділом.

Коли б сьогодні був серед нас живий поет, він так само йшов би в передових рядах борців проти фашистських бандитів і їх жовто-блакитних, націоналістичних посіпак. Іван Франко при всій своїй великій любові до віковичної німецької культури, при всій своїй пошані до геніїв німецького народу, з великим обуренням і прокляттям зустрів у 1914 році звістку про те, що Німеччина затіяла війну. По всій Галичині, по всій Буковині і досі пам'ятають старі народні вчителі, як він, вже хворий, виступив з протестом і прокляттями проти паліїв війни, проти німецьких імперіалістів.

Іван Франко протестував проти війни, але він не був пацифістом. Він знав, що не пасивним протестом і не пасивним прокляттям можна позбутися війни. Він знав, що тільки війною народною проти мілітаристів можна позбутися лиха, можна знищити саму причину, що породжує її.

І тому сьогодні, в день його народження, ми, воїни радянські, ми, його гідні нащадки, кажемо:

— Друже наш, провіснику волі нашої, пісняре многоголосий, баяне України! Ми мечем твого слова розтрощимо черепи новітніх берлінських боа-констрікторів і принесемо на землю свободу, незалежність, демократію, освіту, прогрес, розквіт культури, розквіт земель твоїх рідних!

Степан Королівський

РОЗГРОМ НІМЕЦЬКИХ ОКУПАНТІВ НА УКРАЇНІ 1918 РОКУ

Прийшовши 1918 року на Україну, австро-німецькі окупанти насамперед почали реставрувати старі, дореволюційні царські порядки. На думку генерала Людендорфа,

«... треба було задушити більшовизм на Україні і запровадити там такі порядки, які могли б дати нам корисні для війни речі: хліб і сировину; для того треба було рушити в глибину країни». «Германія,— казав він,— повинна була відгородити себе від проникнення більшовизму з радянської Росії з допомогою далеко видвигненого бар'єру»...

Марш нашого війська на Україну,— цинічно заявляв у рейхстагу німецький рейхсканцлер Гартлінг 25 лютого 1918 року,— має одну мету: забезпечити для нас плоди підписаного з Україною миру. Тільки для цієї мети наше військове керування добуло з піхов меч».

Справді, окупанти і їх вірні шакали з Центральної ради, що вернулися на Україну разом з ними, почали з повного розгрому радянського устрою. Органи радянської влади були ліквідовані. Радянських робітників убивали, розстрілювали, розганяли, кидали сотнями й тисячами в тюрми і концентраційні табори. Найкращі, найбільш віддані українському народові люди, комуністи-більшовики, зазнавали терору або опинилися поза межами батьківщини, найчастіше в братерській РРФСР.

Частина українського радянського війська відступила на північ або на схід, на територію РРФСР, влившись у формовану там в той час робітничо-селянську Червону Армію, частина лишилася на Україні, розсипалася партизанськими загонами, продовжуючи боротьбу проти окупантів і їх ставлеників.

Формально на Україні була відновлена влада Української Центральної ради. Але на ділі вся влада була в руках австро-німецького командування, на чолі якого стояв спочатку з боку Германії—генерал Лінзінген, з боку Австрії—генерал Ермолі, пізніше—відповідно—фельдмаршал Ейхгорн, убитий в Києві наприкінці липня 1918 року, і генерал Краус. Першу скрипку грало німецьке командування: йому власне австрійське командування і формально підлягало. Велику роль грало також дипломатичне представництво Германії (посол барон Мунк) і Австрії (Форгач), що боролися за вплив на командування, на український уряд і між собою.

Найвидатнішу роль у всій цій системі грав начальник генерального штабу німецького війська на Україні—генерал від інфантерії фон Гренер, надто після убивства Ейхгорна.

Окупанти почали буквально грабувати Україну, обернувши її в своє фактичне генерал-губернаторство. Щоб надати законності цьому грабуванню, вони уклали з Центральною радою цілий ряд договорів, продиктованих їй з усією німецькою методичністю і брутальністю. Уже в так званому мирному договорі 27 січня 1918 року був пункт про потребу «взаємного» обміну сторін своїми продовольчими і промисловими «лишками». Дальші договори від 9, 13 і 21 квітня 1918 року встановили широке коло предметів вивозу цих «лишків». Сюди ввійшли: зерно-хліб і вироби з нього, фураж, бобові й олійні культури (насіння соняшника, льону, коноплі), рогата худоба і шкіра з неї, свині, коні, ліс, залізо, марганцева руда і багато іншого. Розміри вивозу були встановлені досить оптимальні. Хліба, наприклад, тільки до 31 липня 1918 року (тобто з урожаю минулого 1917 року) Центральна рада зобов'язана була приставити 60 мільйонів пудів, живої рогатої худоби—2.750.000 пудів, лісу—300 вагонів, заліза і марганцевої руди—37,5 мільйона пудів, шкір убитої рогатої худоби—150 тисяч штук.

В договорі від 9 квітня 1918 року, крім того, було зафіксовано, що «український уряд, однак, постарается по зможі збільшити поставку в квітні і травні поверх визначених мінімальних кількостей».

Почалася заготовка товарів для хазяїв. Появилися «скупні пункти», «агенти», «бюро». Почала працювати кооперація. Пішли перші ешелони на захід.

Окупанти, однак, незабаром переконалися, що без їх прямого втручання в «закупки» товарів навряд чи плани і договори будуть виконані повно і на визначений термін. Селянство почало уперто ховати хліб, не бажаючи за безцінь віддавати його своїм ворогам. Те саме було з худобою, фуражем, олійними культурами, шкірами. Робітники гальмували відсилку металів, лісу. Довелося застосувати силу. По селах з'явилися німецькі «продзагони» насильників, що грабували не тільки визначені договорами продукти, але й речі особистого вжитку селянина. Почав працювати ревізійний апарат. Почалося безладдя і суцільне насильство.

Але «кожен пуд хліба і кожен шматок металу доводилося брати німцям з бою, в наслідок одчайдушної сутички з українським народом» (Й. Сталін).

Незадоволені неспроможністю Центральної ради забезпечити виконання її договорних зобов'язань, окупанти прогнали її, як тільки закінчили з нею законне оформлення колоніального становища України. Замість

неї з'явився новий правитель „суверенної України“ — ясновельможний пан гетьман — „Павло Скоропадський“ — парсьть старовинного гетьманського роду, найбільший поміщик України і Росії, полковник царської служби, недавній флігель-ад'ютант двору його імператорської величності“.

Створено було величезний поліційний апарат, так звану „державну варту“, що взяла на службу колишніх співробітників царської поліції і жандармерії. Відновлено було таким чином, як каже В. І. Ленін, „буржуазно-поліцейський монархізм“ („Ленинський збірник“, т. II, стор. 81), — одверто терористична диктатура поміщиків і буржуазії. Устрій цей ще більше імпонував її авторам — австро-німецьким окупантам і насамперед своєю услужливістю, старанням „вірою і правдою“ служити своїм хазяям.

З величезною люттю вся ця страшна терористична машина гетьмана й окупантів накинулася на український народ, намагаючись поставити його на коліна, перетворити його в народ паріїв. На голови робітників і селян посилилися репресії.

Повним ходом працювали австро-німецькі військово-польові суди. За кожного убитого солдата окупаційної армії розстрілювали десять і навіть більше місцевих жителів. За голови комуністів, видані окупантами, була визначена плата: сто карбованців за звичайні відомості, двісті карбованців за доставленого в комендатуру, п'ятсот карбованців за видачу керівників організацій. Церкви, шксли, громадські будинки були забрані під казарми, інбари, стаїні і т. ін. Неподобствам не було кінця.

У селян забирали землі, врожай, хліб, сіно, городні культури, худобу. Навіть без грошей, під „розписки“, частіше без них. На всякий опір відповідали жорстокими репресіями: биттям, убивствами, підпалом хат і цілих сіл, обстрілом сіл і навіть районів.

Повно була відновлена власність поміщиків на землі, маєтки, сільськогосподарський реманент. Від селян зажадали повернення забраного у панів за радянської влади майна: реманенту, худоби, хліба і т. ін. Коли майно було витрачене, селяни повинні були віддати „борг“ панам грішми, при чому розмір грошової компенсації визначали самі поміщики. В зв'язку з масовим бойкотом панів, відмовленням працювати на їхніх землях і т. ін. селянство було зобов'язане обробляти панські землі, сіяти, збирати врожай і т. д. Тим фактично було відновлене кріпацтво.

Повно були відновлені багато інших законів старого часу, наприклад, царський закон про покарання робітників-страйкарів ув'язненням в тюрмі або фортеці.

Все, що можна було хоч з боєм взяти у селянства або на шахтах і заводах, відсилювалося в Германію і Австрію. Величезна кількість провіанту переважно йшла поза договорами всілякими іншими способами. Кожен солдат окупаційної армії мав право щодня посилати додому своїй зголоднілій родині посилку в дванадцять фунтів. Кожен солдат намагався використати своє право, добував продукти за дешеvu ціну або просто грабував

їх у селян і городян. Таким чином пливло на мало сала, печива, жирів, цукру.

За офіціальним свідченням германських відомо, наприклад, що вже до 17 вересня 1918 року панти вивезли цукру за договорами 2.275.363 а шляхом так званої реквізиції — 2.549.84) пуді, більше, ніж за договорами.

І так у всьому.

Окупанти вивезли з України величезну кількість різного награваного добра. Навіть за німецьки явно переменшеними, даними окупанти вивезли сять місяців свого господарювання на Україні:

9.298 вагонів хліба,

23.195 вагонів іншого провіанту (фураж, цукор, яйця, худоба та ін.),

4.567 вагонів сировини (текстильні товари, гурт, руда та ін.).

Всього, таким чином, не менше як 37.055 вагонів. Це без так званих „військових перевозів“, „посилок“ і інших шляхів, якими теж ішло багато сировини і провіанту. Величезна кількість його йшла також на утримання скупаційної армії.

І проте, це безпардонне грабування принесило окупантам в декілька разів менше, ніж вони планували.

„Германія, — писав В. І. Ленін, — хвалилася під час Брестського миру, коли уклала насильницький, експлуататорський, заснований на насильстві, на гнобленні народів Брестський мир, германські капіталісти хвалилися, що вони дадуть хліб і мир робітникам. А тепер¹ зменшують хлібну пайку в Германії. Продовольча кампанія в багатій Україні кінчилася, на загальне визнання, крахом, а в Австрії діло доходило знов до голодних бунтів“... (В. І. Ленін. Сочинения, т. 23, стор. 79—80).

Пізніше з'ясувалося, що не тільки продовольча, а й загальноекономічна і вся взагалі політика австро-німецьких окупантів на Україні кінчилася крахом.

„Визвольна вітчизняна війна українського народу“ (Й. Сталін) вимела назавжди з нашої хати цю смердючу нечисть того ж самого 1918 року.

Ще на початку австро-німецького вторгнення на Україну, в березні 1918 року, товариш Сталін пророче передбачав:

„... українські робітники і селяни не пошкодують своїх сил для героїчної боротьби з „цивілізованими“ насильниками... (Й. Сталин. „Статті і речи об Украине“, стор. 40—41).

Дійсно, весь період німецької окупації на Україні був періодом запеклої війни українського народу проти своїх поневолювачів, війни, що закінчилася повним розгромом австро-німецьких загарбників, повним крахом усіх їхніх широких планів. Різноманітні були форми цієї боротьби. Не однаковою напруженістю характеризується вона на різних етапах. Не однаково людські масиви діяли проти ворога в різний час. Але боротьба ця була постійна, безперервна, надзвичайно завзята.

¹ В. І. Ленін говорив про це в червні 1918 року. С. К.

Германська буржуазна преса ще перших місяців австро-німецького вторгнення на Україну відзначала спочатку „безумовно неприязну зустріч з боку населення України“, а далі не тільки преса, а й офіційні австро-німецькі резиденти на Україні (і цивільні і військові) говорять про одверту ворожнечу поголовно всієї людності України.

Справді. Не встигли закінчитися фронтові бої з окупантами, як в тилу у них уже в березні-квітні 1918 року спалахнули повстання робітників і селян України. Найяскравішими з них були повстання в Херсоні і Миколаєві. Перший почав Херсон. 20—21 березня херсонські робітники вигнали окупантів з міста. Бої були перенесені за місто. До 5 квітня тривало це героїчне повстання. Окупанти декілька разів вдиралися в місто, але щоразу повстанці виганяли їх. Тільки підтягнувши сили, їм пощастило зламати повстання. Звістка про перемогу повстанців у Херсоні викликала повстання і в Миколаєві. Почалося воно 22 березня і тривало чотири дні. Перед тим німці були уже в місті тиждень, нічого не підозрюючи, а потім раптом їх теж вигнали з міста. Довелось стягнути великі сили, ужити артилерію, але й тоді місто держалося, стріляючи на окупантів з домів, з вікон. І аж тоді, коли все місто було охоплене полум'ям, коли були зруйновані водопровод, електрична станція і багато інших будинків, коли на допомогу окупантам прибуло декілька тисяч їх війська з Одеси, героїчне повстання миколаївського пролетаріату було придушене.

Почалися і селянські виступи. Селяни відмовлялися виконувати накази окупаційної і української влади про постачання підвід, фуражу, хліба, продуктів, про здачу прихованої зброї і т. ін. У відповідь на репресії селяни убивали представників влади, зчиняли бої з дрібними військовими частинами ворога, організували більші сили для більших операцій проти окупантів.

Донесіння австро-німецького командування і цивільних резидентів в Берлін і Відень рясніють повідомленнями про боротьбу українського селянства за кожен пуд хліба, про те, що все доводиться брати з бою, що майбутнє нічого доброго не обіцяє, що села наповнені зброєю, ліси кишать партизанами... І як основний лейтмотив їх усіх: потрібні додаткові військові сили; без них навряд чи можна на Україні щонебудь зробити, дістати.

Уже 10 березня 1918 року, наприклад, в германське міністерство чужоземних справ надіслана була така телеграма з Києва:

„Вороже ставлення селянського населення, яке під час реквізиції фуражу і хліба не зупиняється перед озброєними виступами проти нашого війська, росте далі... Слід взяти на увагу для дальших операцій, що в зв'язку з таким становищем в перший-ліпший момент можуть виникнути одверті воєнні сутички, хоча б і в формі партизанської війни... Наявного війська (200—250 тисяч! С. К.) недостатньо ні з огляду на його особистий склад, ні з огляду на озброєння. Для продовження операцій конче потрібні додаткові частини... Доцільніше використати кавалерійські частини... Питання повинно бути розв'язане виключно вій-

ськовою силою“... („Крах германської окупації на Україні“, стор. 23, 25).

Дальше перебування окупантів на Україні і розгортання їх господарювання на повний обсяг збільшувало вороже ставлення до них по всій Україні. Уже на початок літа незадоволення і партизанський рух охопили майже всю Україну. Подекуди доходило до справжніх збройних повстань не тільки локальних, але й значно ширших, що обіймали цілі райони, повіти й навіть краї.

Серед виступів такого роду треба насамперед назвати селянські повстання в Звенигородському й Тарашанському повітах на Київщині.

Повстання в Звенигородському повіті почалося 3 червня 1918 року. Приводом до нього були неподобства офіцерського карального загону в Лисянському районі. Селяни підстергли цей загін і офіцерів перебили. Неначе на гасло, аналогічні дії почали й інші райони. Вони виганяли дрібні окупаційні загони, арештовували владу і навіть нищили. Як гриби під дощем, росли партизанські загони, єдналися в більші частини. Партизани напали на повітове місто Звенигородку. Посланий в Звенигородку німецький батальйон числом чотириста чоловік організував мітинг і вирішив не противитися повстанцям і навіть постановив передати їм зброю, яку і передав 9 червня. Повстання розросталося. Майже весь повіт перейшов у руки повстанців. Влада була дезорганізована. Повстанці арештовували і винищували дрібні каральні загони. Залізничний рух був дезорганізований. Поміщики повітікали. І це все недалеко від Києва, майже під носом верховного командування німецького війська і „ясновельможного пана гетьмана“. Хвиля селянського руху бушувала понад місяць. Тільки підкинувши велику військову силу з артилерією і кавалерією, окупанти змогли цей виступ придушити.

Майже одночасно з селянами Звенигородщини, в червні місяці, виступили і селяни сусіднього Тарашанського повіту, надавши своєму повстанню ще ширшого характеру. Коло двадцяти сіл армія селян числом до 15 тисяч чоловік підняла раптом на боротьбу. Утворився справжній фронт. Навіть великі германські частини мусили воювати по-справжньому, зазнаючи інколи поразок і розгромів. Повстання охопило і сусідні Сквирський та Уманський повіти, також було тісно зв'язане з вируючою Звенигородщиною. Представники влади повітікали або були забиті. Поміщики й куркулі поховалися або повітікали до Києва. У повстанців був тісний зв'язок з київськими пролетарями, частина яких на чолі з батьком Боженком — більшовиком, столяром, арсенальцем — керувала цим повстанням, надаючи йому завзятого, планового, організованого характеру. Два місяці тривало воно і все ж було розгромлене, правда, тільки частково і тільки великими регулярними частинами окупантів. Частково тому, що тарашанцем на чолі з їх керівником, видатним народним героєм Боженком, пощастило відвести своє військо до Дніпра, переправитися на Полтавщину, а відтіля з величезними

труднощами, прориваючись через вороже окупантське оточення, піти на Чернігівщину і далі на північ, у так звану нейтральну зону¹, де згодом був ними організований відомий в історії громадянської війни на Україні Таращанський полк, який разом з іншим, аналогічно організованим в цій самій місцевості Щорсом так званим Богунським полком укрити себе навіки нев'янущою славою.

Поруч з цими великими повстаннями того часу майже скрізь відбувалися менші, хоч теж досить значні, наприклад, на Єлісаветградщині, Катеринославської губернії, на Чернігівщині. Тут найбільші повстання розгорнулися на селі в період жнив в липні і надто в серпні. Кілька міст Чернігівщини — Ніжин, Стародуб, Ямпіль, Новгород-Сіверський та інші — по кілька днів перебували в руках повстанців, інколи по кілька разів переходили з рук в руки.

Надзвичайно напруженим життям жили міста, надто індустріальні центри. Пролетаріат, не зважаючи на знахобливу реакцію і моторошні репресії, скеровані наперед проти нього і його організацій, теж беззастановно кував зброю боротьби, зчиняючи завзяті авангардні бої з окупантами та їх вірними слугами з Центральної ради та гетьманського уряду.

З травня місяця чимраз частіше й частіше повстає і він на боротьбу. Не зважаючи на драконівські заходи супроти страйкарів, страйковий рух починає розгортатися з великою силою. Особливо активно і організовано провадили страйкову боротьбу українські залізничники, організувавши в липні — серпні величезний політичної ваги загальний залізничний страйк. Почався він 14 липня на південно-західній залізниці, де перші виступили робітники Коростенського, Сарнянського і Здолбунівського вузлів. 15 липня застрайкував Харківський вузол і вся сітка Південної залізниці. 16 липня застрайкував Київський вузол, 18 липня — Катерининська дорога. Страйк став загальним, всеукраїнським. Київський страйковий комітет став на чолі страйку.

Цей страйк, керований більшовиками, тягнувся цілий місяць і закінчився 12 — 13 серпня. Страйк був величезним антинімецьким виступом. Він паралізував залізничний рух і зірвав плани військових, сировинних і продовольчих перевозів окупантів, виявивши цілковиту безпорадність влади, в тім числі окупаційної влади, розгромити страйк. Своєю завзятістю і силою він зробив величезне враження не тільки на робітників і селян України, піднявши їх активність у боротьбі, але й на військо окупантів, серед яких частішими стали прояви співчуття боротьбі українських робітників і селян, відмовлення стріляти в них, факти непокору своєму командуванню, дезертирства і т. ін.

Вся ця боротьба українського народу очолювалась більшовиками України, під проводом Леніна і Сталіна.

¹ Нейтральною зоною в період німецької окупації на Україні називалася вузька смуга землі на півдні РРФСР, на території якої за договором між РРФСР і гетьманом України не могло перебувати ні радянське, ні гетьманське військо.

„Більшовизм стає національним рухом на Україні“ — писали кореспонденти буржуазних газет.

Перед осінню 1918 року почали складатися об'єктивні умови переможного повстання українського народу проти австро-німецьких окупантів.

Український народ кипів у своїй ненависті до гетьманського режиму і його високих протекторів — австро-німецьких розбишак.

Партизанський рух підіймався на новий, вищий щабель, захоплюючи нові й нові райони. Він підіймав нові маси народу, перетворюючись на дуже значну силу. Він міцно організовувався, знаходячи собі командирів серед людей виключної відданості і відваги. Партизанський рух ставав явищем загальноукраїнського масштабу і значення.

З'явилися повстанками, штаби, ревкоми, ВРК. Вони густою сіткою розкинулися по Україні, формуючи значніші озброєні частини. Одгочасно йшов процес формування озброєних сил українського народу у так званій „нейтральній зоні“. Народні герої: Щорс з своїми чернігівцями, Боженко з таращанцями, Черняк з новгород-сіверцями та інші, відступивши під натиском німців у „нейтральну зону“, реорганізували свої партизанські загони у справжні бойові й регулярні полки: Богунський (командир — тов. Щорс), Таращанський (тов. Боженко), Новгород-Сіверський (тов. Черняк). В них поставлене було військове й політичне навчання, практична робота. З'явилися курси комскладу. Душею всього цього діла був легендарний Щорс, що перетворив названі полки в значну бойову силу, яка об'єдналася під його командуванням в єдину українську повстанську дивізію. Ця дивізія відкрила себе голосною, безсмертною славою у громадянській війні на Україні.

Вона стояла тут, дожидаючи бойового наказу виступити на звільнення України.

Австро-німцям і гетьманським холодам робилося на Україні гаряче. Невеликими загонами вони боялися показатися навіть у маленьких селах. Небезпека чигала на них звідусіль. Невеликий яр або рів, берег річки, узлісся, гайок — все дихало смертельним вогнем. Невеликі німецькі гарнізони не могли на ніч лишатися в містах і виходили на ночівлю в поле, боячись бути перебитими в місті. Зменшилися виїзди на села за даниною — озброєний опір селянства велів припинити реквізиції.

До того ж серед самих окупантів почали з'являтися грізні для них симптоми. Військова машина окупантів вже перестала працювати так безвідмовно, як це було перше. Стали частіші випадки масового непослуху командуванню, зухвалої поведінки, дезертирства, відмовлення стріляти на повстанців, солідарності з ними, передачі їм зброї і навіть переходу на їх бік. Кількамісячне перебування на Україні, в обставинах соціалістичної революції, контакт з робітниками і селянами, що боролися за свою свободу і незалежність, розкрили очі найкращій частині німецького народу, переодягненого в одягу окупантів. Почалося хвилювання в австро-німецькому війську, що переходило в справжній розклад армії окупантів.

„Німецькі імперіалісти,— казав В. І. Ленін,— багато менше змогли дістати з України матеріальних благ, ніж сподівалися. Тим часом це перетворення війни в звичайну грабіжницьку підірвало всю німецьку армію, а перебування в Радянській Росії внесло в цю армію трущавих мас Германії той розклад, який дав себе знати через кілька місяців“. (В. І. Ленін. Сочинения, т. XXIII, стор. 446).

Повстання проти ненавидного режиму австро-німецьких імперіалістів і їх ставленика Павла Скоропадського розросталося уже в листопаді 1918 року з величезним розмахом. Ніколи, мабуть, за всю історію революції на Україні не брали в ній участі такі величезні народні верстви, як у цій, справді всенародній, війні за батьківщину*. Піднялися шахтарі Донбаса, Криворіжжя, пролетарі Харкова, Києва, Одеси, Дніпропетровська, бідняцько-середняцьке селянство усієї України.

Окупанти і гетьман утекли під ударами повстанців, робітників і селян ще в першій половині грудня 1918 року. Їх роль на Україні закінчилася вже тоді.

Їх гнали, роззброювали, били. Рідше — вони самі виїжджали.

У жовтні 1918 року на Україні самих тільки німецьких дивізій було двадцять. На початку грудня їх лишалося тільки вісім. Найінтенсивнішою їх евакуація була в другій половині листопада. Пізніше, через відсутність поїздів, через пускання їх під укіс, через від-

мовлення перевозити окупантів по наших залізницях, їм доводилося вибиратись пішки. Побиті, обдерті, голодні, втративши всю свою колишню пруську пиху, вони волочили ноги до кордонів своєї батьківщини, проклинаючи дні, коли вони мусили рушити в нашу країну. Попереду тікали більш дезорганізовані австрійці. Слідом за ними дременули і „непереможні“ германці. На спомин про свою ганьбу на Україні вони взяли з собою гідку реліквію — переодягненого в форму німецького офіцера „ясновельможного пана гетьмана, що зрікся українського престолу“.

Останні події — розбишацький напад озвірілої банди фашистських злочинців на священні кордони нашої батьківщини — увіч показують, як туго сприймають твердолобі арійські „бестії“ науку історії.

Що ж? Нехай нарікають на себе.

Задумана нині авантюра, ширших масштабів ніж перше, без сумніву, і закінчиться більш грандіозним крахом на розширеній основі.

Геніальне передбачення товариша Сталіна, висловлене ним ще на початку австро-німецького вторгнення на Україну 1918 року, лишається в силі і звучить буквально пророче і сьогодні:

„Ненажерний імперіалістичний звір, що зламав собі шию на Радянській Україні,— чи не до цього веде тепер невблаганна логіка подій?“ (І. Сталин. „Статти и речи об Украине“, стор. 41).

Акад. Л. А. Булаховський

МОВА І РАСА¹

Щоб морочити маси, фашизму не потрібна не тільки першосортна, критично опрацьована й стала сума людських знань, а й загалом скількинебудь серйозна наука без лапок. Наука порівняльного мовознавства в основному виникла в перші десятиліття XIX віку і найбільших успіхів дійшла в Німеччині. Вона має великі заслуги, цінність яких стверджено для нас авторитетом Фр. Енгельса. Порівнюючи особливості окремих мов, ця наука доводить їх спорідненість поміж собою. Безпосередньо впадає, приміром, в око близькість поміж собою слов'янських мов — російської, української, білоруської, польської, чеської, болгарської, сербської та ін.; близькість романських мов — латинської, італійської, іспанської, французької, румунської та ін. Цю близькість можна тлумачити як результат викликаного історичними причинами (розселення тощо) розпаду однієї суцільної мовної сім'ї, чиї окремі парості з бігом часу набували дедалі нових і нових особливостей, що поглиблювали відміни між ними, або тим, що якась мовна група, передаючи цілому ряду інших чужомовних племен свої особливості, асимілювала їх собі мо-

вою, але асимілювала нецілковито — вийшла подібність але справжньої єдності не було. Те, що стосовно до згаданих груп очевидне (порівн. і такі сім'ї, як германська: мови німецька, англійська, голландська, шведська; балтійська: литовська і латвійська), те — стосовно до відносин складніших — можна довести спеціальним науковим аналізом. Звертає на себе увагу не абияка близькість словника (схожість слів) в цілому ряді мов Європи й Азії: так, дуже легко можна навести цілі десятки й сотні слів, схожих звуками й змістом в таких мовах, як приміром: деякі мови Індії, іранська (або перська), вірменська, грецька, романські (латинська, італійська та ін.), германські, кельтські (ірландська та ін.), балтійські, слов'янські¹. Що таких слів один народ у іншого не запозичає, то подібність мов в найпотрібніших поняттях слід розуміти як свідчення

¹ Порівн., наприклад: староіндійське (знах. відм.) *padam* „ногу“, старогрецьке *pōda*, латинське *pēdēs*, німецьке *Pfote* „лапа“, староіндійське *pādam* „слід“, старогрецьке *pēdon* „слід“, староісландське *fet* „крок“; староіндійське *śrāvah* „слова“, староіранське (авестійське) *sravah* „слово“, українське *с л о в о*; староіндійське *pābhah* „хмара“, латинське *nebula* „туман“, старогрецьке *nēfos* „хмара“, українське *н е б о*; готське (старогерманська мова, відома з текстів IV ст.) *snaiws*, литовське *sniegas*, українське *с н і г*, староіранське (авестійське) *snēzaiti* „падає сніг“; староіндійське *dā-*

¹ Розділ із більшої статті акад. Л. А. Булаховського під тією самою назвою.

про дуже давню максимальну близькість, пізніше порушену тим, що народи, які говорили тією самою мовою або дуже близькими мовами, розпалися, розселилися, почали єднатися з іншими народами і, кінець - кінцем, стали посідачами мов, відносно вже мало подібних одна на одну, мало зрозумілих одна одній. Ще більше, ніж схожість слів (в їх звучанні і значенні), доводить давню тісну близькість (спорідненість) мов подібність їх в формах відмін та дієвідмін. Згадані вище мови й мовні парості мають межі собою чимало спільного в будові форм, цілий ряд таких спеціальних особливостей, яких не зустріти в інших мовах. Для ілюстрації обмежимося небагатьма прикладами закінчень в дієвідмінах та відмінах. Порівняйте бодай 1 особу однини теперішнього часу дієслова: староіндійське *ásmi*, старогрецьке *eimi*, старослов'янське *esъmъ*; 2 особу однини — староіндійське *bhāraṣi* „несеш“, готське *bairis*, старослов'янське *bereshi* „береш“; 3 особу однини — староіндійське *ásti*, старогрецьке *esti*, російське *есть*, старолитовське *esti*; давальний відмінок однини: староіндійське *sūpāve* „синові“, старослов'янське *synovi*, українське *синові*; орудний відмінок однини — литовське *sūpimi*, старослов'янське *synъmъ*; називний відмінок двоїни (числа, що визначало два предмети): староіндійське *vkā* „два (обидва) вовки“, старогрецьке *lukō*, старослов'янське *vlъka*; литовське *pakti* „дві ночі“, старослов'янське *nošti*; староіндійське *sūpi* „обидва сини“, литовське *sūpi*, старослов'янське *syni* та багато інших подібних випадків.

Що форм відмін та дієвідмін один народ у іншого не запозичає (якщо загалом не опановує цілком чужу мову), то близькість в системі форм поміж мовами слід тлумачити як свідчення того, що відповідні мови, між якими така близькість існує, кінець - кінцем, дійсно мають одне і те саме джерело. Мови - предки багатьох мов Індії, Ірана, грецької, італійської, німецької, англійської, литовської, російської, української та ін. за своєї давнини були, очевидно, межі собою дуже близькі, „споріднені“, як кажуть інакше. Звідси ходячий в мовознавстві термін — сім'я „індо-європейських“ мов. Ця назва — як усі загалом назви, вона дуже умовна й не вичерпує суті поняття — має показувати, що до складу цієї групи споріднених мов входять деякі мови Азії й Європи.

māh „дім“, старогрецьке *dōmos*, латинське *domus*; староіндійське *kravih* „сире м'ясо“, старогрецьке *kréuas* „м'ясо“, латинське *sguor* „кров“; староіндійське *māta*, род. відм. *mātāras* „мати“, старогрецьке *mētēr*, латинське *mater*, литовське *mo tė* „хазяйка“, німецьке *Mutter*, українське *м а т и*, род. відм. *матері*; староіндійське *bhāta*, род. відм. *bhātāras*, латинське *frater*, німецьке *Bruder*, чеське *bratr*; староіндійське *katarāh* „котрий з двох?“, староіранське (авестійське) *kaθaθō*, старогрецьке *róteros*, литовське *katras*, укр. *к о т о р и й*; староіндійське *dvaī* „два“, старогрецьке *dyo*, латинське *duo*, німецьке *zwei*, литовське *du*, укр. *д в а*; староіндійське *trāyas* „три“, старогрецьке *treis*, латинське *tres*, німецьке *drei*, укр. *т р и*; старогрецьке *léchos* „ложе, постіль“, латинське *les* — *tus* „ложе“, німецьке *legen* „класти“, російське *л е г* (минулий час); староіндійське *bhāgāmī* „несу“, староіранське (авестійське) *bagāmī*, вірменське *berem*, старогрецьке *féro*, латинське *fero*, готське *baiga*, українське *б е р у* (порівн. народн. *б е р е м'я*, „ноша“) і багато інших.

Німецькі фашисти з націоналістичних мотивів вживають звичаєм терміну „індо-європейські“ мови. Ця сім'я мов вони називають „індо-германською“ (*indogermanisch*), вирізняючи без жодних на те підстав (якщо не приховують і вони самі) германську парость, як „головнішу“ представницю європейських мов.

Друга, далеко менш поширена назва цієї сім'ї — *арійська*. *Ар'я* називала себе на відміну від інших народів тільки група споріднених племен в Азії, і ця назву наука й нині вживає головним чином відповідно до індо-європейців Азії — індусів та іранців.

Як доводиться існування групи індо-європейських мов, так само науково обґрунтовується твердження, що єсть сім'я мов *фіно-угорська*, до складу якої входять, приміром, мови *фінська*, *карельська*, *естонська*, *мордовська*, *марійська*, *угорська* (або *мадьярська*) та ін.; *тюрко-татарська* (мови *турецька*, *азербайджанська*, *узбекська*, *казахська*, *киргизька*, *туркменська* та чимало інших); *семітська* (*арабська*, *староєврейська*¹, *єфіопська* та ін.) і багато інших.

Які висновки расового характеру можна зробити на підставі спорідненості між собою окремих мов, що її доводить мовознавство? Жодних або майже жодних, і це добре відомо всім сумлінним ученим, не виключаючи й численних німецьких, коли вони говорять від свого наукового сумління, а не з наказу фашистських гнобителів науки й культури. Зв'язок мови й раси (особливостей фізичної структури народів і тих чи інших їх психологічних особливостей) — це зв'язок не органічний, а тільки історичний, що складається в наслідок історичних причин і з історичних же причин порушується. Народи й племена, які розмовляють певними мовами, протягом свого довгого тисячолітнього життя не зберігали той самий склад своєї крові, ті самі фізичні й психічні особливості: розселення, війни, нові системи суспільних союзів, характер шлюбів тощо змінювали склад народів і племен по їх крові; і з примусу і мирним способом одне плем'я переймало від іншого, один народ від іншого чужу мову. Іноді це було протягом більш або менш тривалого часу цілковите засвоєння чужої мови з втратою своєї; народ мовою та особливостями свого побуту й культури зливався з іншим, асимілювався йому; іноді це було тільки часткове, більше чи менше зближення, переповнення мови слабшої народності словами, запозиченими у дужчої або більш розвиненої; іноді під впливом повсякчасного стику з чужою мовою, двомовності, змінювалася і сама система рідної — втрачались, приміром, колишні особливості відмін та дієвідмін, інакшого характеру набувала будова фрази (речення) тощо. Тим то немає ні цілком чистих, без жодної домішки, рас, ні чистих, що заховали усі свої найдавніші особливості, мов.

Мови переймалися і переймаються, і коли котрийсь, навіть дуже тривалий час якийнебудь народ своєю мовою належав до тої чи тої мовної сім'ї, то згодом, в

¹ Новоєврейська мова більшості сучасних євреїв, для яких вона рідна, — походженням німецька (XIV ст.), тобто індоєвропейська.

наслідок нових історичних причин, він міг стати посі-
лцем мови іншої системи, що становила раніш особли-
вість іншого народу або народів. Ось два простих при-
клади.

Негри Північної Америки належать до чорної раси.
Більшість представників цього самого людського типу
перебуває в Африці, і ні в кого немає жодного сум-
ніву, що предків теперішніх північноамериканських
негрів вивозилося звідти до Америки за історичного
часу. Наука досить добре обізнана з мовами африкан-
ських негрів. Між ними і тією мовою, що є рідною й
єдиною мовою негрів Північної Америки, немає абсо-
лютно нічого спільного. Рідна мова негрів Північної
Америци—англійська, тобто та сама „індо-європейська“
мова, якою розмовляють білі американці, походженням
своїм здебільша переселенці з Англії.

Особливості зовнішнього вигляду циганів, якими їх
знають, доволі гостро відрізняють їх від цілого ряду
інших народів. Зовнішністю з ними, навпаки, схожі чи-
мало осілих народностей Індії. Чи подобається це фа-
шистам, чи не подобається, цигани, як і їхні родичі в
Індії, мовою своєю — типові індо-європейці. Приналеж-
ність їх мови до індо-європейської сім'ї, північно-за-
хідної індійської парості, дарма що в ній є чимало
слів, запозичених з інших, неіндо-європейських мов, ні
в кому не може викликати найменшого сумніву, і
проте кровна спорідненість їх з такими індо-європей-
цями, як німці, французи, литовці, навряд чи набагато
більша, ніж спорідненість з семітами-арабами чи фіно-
уграми — фінами та угорцями. Ось чому з наукового
погляду вбачати в різниці народів, зважаючи на осо-
бливість їх мов та приналежність їх до окремих сімей,
якісь особливості расового порядку, що глибоко про-
тиставлять їх один одному, значить знущатися з оче-
видних, добре відомих фактів.

„Індо-європейська теорія“, як засіб грубої демагогії
для тих, хто загально не гребує ніякими засобами і га-
дає, що для мас, уже обдурених, може придатися все,
є однак інструмент не завжди й не зовсім зручний для
самих її винахідників. Якнайглибше ненавидячи слов'ян,
бо саме народи Радянського Союзу, згуртовані навколо
таких могутніх слов'янських народів, як російський і
український, становили і становлять головну загрозу
всесвітньодержавним загарбницьким мріям фашизму,
фашистські верховоди, коли це їм вигідно, починають,
роблячи високу „честь“, трактувати слов'ян як теж
„індо-європейців“, тобто далеких родичів німецьких
„панів“. Такі ідеологічні датки кидається, наприклад,
словакам чи хорватам.

Та що діяти тоді, коли постає потреба в приятелях,
яких аж ніяк індо-європейцями не зробиш навіть попри
всю спритність рук фашистських „учених“ теоретиків?
А саме перед таким тяжким випадком стоять вони за-
раз. Демагогічно розвиваючи в Німеччині расистську
людиноненависть, виховуючи всіма способами серед на-
роду ідею його історичної ролі винищувача чи „пана“
над іншими народами й расами, фашистські „винахід-
ники“ розскакалися в своїх теоріях занадто жваво.

Цього не можуть не помітити і їх вільні й мимовільні
політичні попутники, що знають, чого варта німецька
„дружба“ та справжні почуття, які за нею приховані¹.
Нашвидкуруч споруджується, з доручення відповідних
міністерств, до расистських теорій найдурніші прибу-
дови, не спроможні обдурити й немовля, але які є
тимчасовою даниною ввічливості таким союзникам, як
японці (не можна ж насправді дужий з воєнного по-
гляду „союзний“ народ без жодних застережень трак-
тувати як нижчу расу й майбутніх слуг великого ні-
мецького), чи угорці (мадьяри), народ, як на гріх, мо-
вою настільки неіндо-європейський, що в протилежному
не переконаєш навіть ладного всьому вірити німець-
кого бюргера. Угорським і фінським фашистам мило-
стиво надається право вважати себе теж за обрану
расу, теж за расу „панів“, вигадувати „наукові“ бредні
на зразок їх німецьких хазяїв, а також дбати за „очи-
щення“ своєї раси від всіляких неблагородних домі-
шок, які „псують“ її. Байдуже, що найближчі мовою
родичі угорців в Азії (остяки й вогули) ще недавно
були одними з найвідсталіших народів.

Підкреслене розрізнявання арійців і неарійців в його
значенні для міркувань про раси — жалюгідна нісені-
тниця, на яку не може важити жоден серйозний учений.
Та раси, великі людські групи, розрізнявані за сома-
тичними (тілесними) й зв'язаними з ними психічними
особливостями — розумовими здібностями, моральними
нахилами тощо — чи ж існують вони? Звичайно, існують.
Як не треба бути спеціалістом-мовознавцем, щоб
знати, що люди відрізняються один від одного мовою,
— так само не треба бути антропологом, щоб знати про
різницю між людьми відповідно до їх фізичних і психіч-
них особливостей. Є люди білої шкіри, є люди чор-
ної шкіри, є люди з шкірою жовтою й жовтуватою
тощо; серед одних людських рас і народів переважають
брюнети, серед других — блондини чи шатени; одні мають
пряме волосся, другі — кучеряве. Для одних типові густі
бороди, для других — невелика порість чи майже цілковитий
брак її; серед тих найбільше довгоголових, серед
тих — короткоголових; відрізняються раси й народи
зростом і т. ін. і т. ін. Ці особливості історично більш
сталі, ніж мови, хоча й вони в результаті безупинного
за минулих і теперішніх часів змішування межі собою
людей різних племен і народів, під впливом клімату й
природних умов, умов праці тощо можуть дуже міня-
тися. Фашисти та їхні духовні батьки, людоненависни-
ки й експлуататори всіляких мастей, намагались і на-
магаються сьогочасні переваги одних рас і народів над
іншими, переваги, добути не тільки в результаті вищої
культурності, а часто в результаті більшої чисельності,
жорстокості, всіляких підлот, іноді сприятливих істо-
ричних випадковостей, — узаконити як щось конче по-
трібне, виправдане самою природою, закладене від по-
чатку в самих властивостях певних людських типів.

¹ Та й як не знати, коли сам Гітлер в своїй книзі „Mein Kampf“
вважає, приміром, японців за „носії“ культури, запозиченої від
арійців (читай — німців), але народом, не здатним творити культуру
(читай — випереджати в будь-якому своїх німецьких учателів).

Хіба подібні положення не висувають „теоретиків“ панування одного класу „аристократів“, „білої кості“, над іншими, пригнобленими, начебто нездатними творити культурні цінності і з дня народження засуджених тільки на нижчі громадські функції, на працю, важку чи брудну? Правда в тих і тих твердженнях майже однакова і ціна їм та сама. Тенденційно добираючи факти, а часто й просто по-шахрайському поводячись з ними, представники різних народностей, і „учені“ і неучені, протягом довгого часу створювали отруту національної ворожнечі, поділяючи раси й народи на талановиті й бездарні, на моральні й аморальні, на придатні для панування і створені для віковичного рабства, в кращому випадку здатні тільки переймати дещо гарне від своїх „панів“. Фашисти побили рекорд безсоромності в усьому, що стосується до подібних „висновків“. Багато дехто з видатних представників науки намагалися знешкодити таку отруту. Вони доводили необґрунтованість таких тверджень, роз'яснювали, як ненауково, безпідставно узагальнювались окремі факти на догоду низьким цілям тих чи тих „ідеологів“, що нічого спільного не мають з наукою.

Радянська влада, ленінсько-сталінська національна політика навів показати всім спроможним бачити, і тим, хто ще колись мав в цьому сумнів, як багато талановитих людей в різних галузях культури висунули споміж себе, в наслідок нових людських умов існування, відроджені народи братерського Союзу, що раніш тягли лише жалюгідне животіння.

Про народи, чие історичне життя почалось уже давно, і говорити не доводиться. Зачисляти до нижчої раси, наприклад, росіян і українців, що дали світові Ломоносова, Лобачевського, Менделєєва, Мечнікова, Глінку, Чайковського, Римського-Корсакова, Пушкіна, Шевченка, Л. Толстого, Достоевського, Горького, Рєпіна, І. П. Павлова, що висунули геніального теоретика й практика комунізму В. І. Леніна, створили й творять могутню державу з культурою своєрідною, яка широко охопила багатомільйонні маси,— можна тільки ідеологічним шахраям чи засліпленим упередженою ідеєю фанатикам.

Нам не треба, викриваючи спекулянтів від науки, покликатися на авторитети радянських чи іноземних спеціалістів-представників соціалістичного світогляду, яких можна було б запідозрити в недостатній „об'єктивності“.

Наведімо висновки найбільшого німецького буржуазного ученого, спеціаліста з етнографії та етнології Фелікса Лушана (народився 1854 року), якими він закінчує свою видану 1921 року книгу „Народи, раси, мови“ (російськ. переклад 1925 р.). Зауважмо при тому, для кого саме писав свою книгу-нарис Лушан: нарис цей, як зазначає автор в своїй передмові, мав на оці насамперед „наших“ (німецьких) молодих місіонерів, щоб стати їм за „стимул до самостійних спо-

стережень та до дальшої роботи на цьому полі“. Крім того,— додавав Лушан,— написати цю книгу вабач мене ще давнє бажання присвятити подібну працю пам'яті наших старих місіонерів і учасників наших колоніальних військ, яким наука етнографії так багата завдячує“.

Ось ці висновки німецького ученого, який чесно і плідно працював в галузі етнології й суміжних галузях науки принаймні протягом півстоліття і є видатний в них європейський авторитет:

- „1) Вся людськість являє собою тільки один вид.
- 2) Немає жодних „диких“ народів. Є тільки народи з іншою культурою, ніж наша. Однак, існують окремі „білі дикуни“, грубі, неосвічені й хворі на тропічну draжливість європейці, які не хочуть докласти праці, щоб ознайомитись з тубільцями, тримаються серед них як дикуни і поводяться з ними та їх експлуатують в найжорстокіший спосіб, який загалом можна собі уявити.
- 3) Теперішні особливості так званих „рас“ головним чином виникли в наслідок кліматичних, соціальних та інших факторів навколишніх умов.
- 4) Немає жодних самих по собі малоцінних рас.
- 5) В кожній расі є окремі малоцінні індивідууми.
- 6) Більшість рас цілком пристосовані до навколишньої природи.

7) Кожна одноманітна своїми тілесними особливостями людська група спочатку теж мала свою одноманітну мову. Однак, з бігом часу, в результаті перекочовування, всляких пересувань народів, більш або менш мирного чи насильницького вселення, шляхом торговельного обороту, майже всюди зникли початкові взаємини, отже тепер раса й мова покривають одну тільки в небагатьох виняткових випадках.

8) Відмінності межі різними расами, особливо щодо моральних особливостей і інтелекту, не такі вже великі, як ті самі відмінності поміж окремими індивідуумами одної і тої самої раси...

Німецька наука під тиском фашистської політичної влади позбавлена нині змоги говорити те, до чого ведуть її факти й вільна творча думка. „Ідеї“ їй диктує зграя оскажених людиноненависників, що керують великою країною й гвалтують сумління народу, який так багато зробив для загальної людської культури. На терезах історії тепер вирішується, чи довго ще народам світу спливати кров'ю в жертву середньовічному мракобіссу та бузвірству. Глибоко вірячи в правоту своєї справи, вірячи в велику культурну місію своєї соціалістичної батьківщини, братерські народи нашої вітчизни, слов'янські й неслов'янські, дадуть відсіч фашистським злочинцям. Наша славна Червона Армія могутньою стіною оборонить священні рубежі Союзу радянських народів та великі ідеї соціалізму, що несуть визволення змученим народам, які стогнуть під п'ятою кровожерного фашизму.

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

ЗА БАТЬКІВЩИНУ! ЗА СТАЛІНА!

„Фронт і тил злилися воедино в цій війні. Радянські люди, які працюють в тилу, всі, кого не покликали на фронт, ведуть себе так само, як бійці на фронті, віддаючи всі свої сили на служіння батьківщині“. („Права“, „Народна війна“, 11/VIII 41 р.)

Радянські письменники — передовий загін української інтелігенції, виплеканий і вихований великою партією Леніна — Сталіна — чесно і самовіддано своїм хистом, зброєю художнього слова, слугують великій справі народної війни, яка знищить канібалів XX віку — озвірілі гітлерівські банди.

Бібліотека художньої літератури, яку видає Держлітвидав, покликана слугувати єдиній меті — за батьківщину! За Сталіна!

Художні твори цієї бібліотеки оспівують велич героїзму, мужність, безстрашність хоробрих синів радянського народу, духовно озброюють наш український народ в його наполегливій, важкій, побідоносній боротьбі.

Почесне і славне завдання радянської літератури: художніми образами допомагати виховувати у кожного патріота, у кожного свободолюбивого слов'янина презирство до смерті, священну, всеспопеляючу ненависть до оскаженілого ворога всього слов'янства — гітлеризму, до звірів у людській подобі — фашистських гвалтівників і вбивць.

У строфах, вилитих з крики народного гніву, поет-орденоносець Максим Рильський підносить свій мужній голос за батьківщину сонця проти ненависного світу тьми і криві.

„За кожную п'ядь землі, за кожен зойк дитяти,
За сльози матерів, за рідну, братню кров
З нас кожен — чуєте? — себе віддять готов,
Та й камінь неживий волає до відплати!
Єдина думка в нас і серце в нас єдине,
Ми прапор сталінський, як сонце, піднесли,
І ви, що здобичі сюди шукати йшли,
Найдете, прокляті, безславні домовини!
Все, труд робітника і сміливість героя,
І кожен дар землі, і кожен сплеск води,
І села вквітчані і горді городи —
Все звернено на вас, як безпощадна зброя“.

Книга „За рідну землю“ насичена пристрастю боротьби і ненависті до лютого ворога. Рядки поезій мужні, як бійці. Кличуть вони до захисту рідної землі, до бою. Сила народної ненависті до фашистських гвалтівників, на лобах яких „злоби випечено знак“, горить у віршах Максима Рильського.

Поезії збірки „За рідну землю“ вщерть напоєні вірою в нашу перемогу, вірою в те, що ворога буде знищено остаточно і назавжди.

„До зброї, громадо! На клич із Кремля
Стає непоборна радянська земля!
Ми знаєм, ми віримо завжди, щомить —
Ніколи, нікому її не скорить“.

Герої вітчизняної народної війни показують чудеса в'дваги, легендарні приклади презирства до смерті. Герой Радянського Союзу капітан Гастелло в охопленому полум'ям літаку забув про власну смерть. Єдина думка — якнайдошкульніше вразити ворога — опанувала ним. І герой скерував свою машину на цистерни з паливом. Капітан Гастелло загинув смертю хороброго. Пам'ять про пілота - радянського багатиря житиме в віках, як зразок безстрашності, презирства до смерті.

Про героїчний вчинок невідомого листоноші-більшовика в грізні дні вітчизняної війни українського народу з німецькими грабіжниками в 1918 році розповідає полум'яними словами Юрій Яновський в „Листі у вічність“. Письменник в піднесено-романтичному плані оспівує величну рису характеру радянської людини, людини - бійця: справа революції, справа партії Леніна — Сталіна — над усе, над життя. Німці, захопивши в полон партизана-листоношу, піддали його нелюдському катуванню, прагнучи муками зламати мужню волю бійця і дізнатися, де захована зброя партизанів. Проте дух героя, його презирство до смерті нічим зламати не можна, бо живе він для великої ідеї — ідеї щастя і волі народу.

„Він подумав — чи така велика ненависть у нього до контри, що для неї життя не жалко, і кров гнобленого класу закипіла в його жилах, о, це велика честь стояти над своїм життям“ (стор. 11).

Мужній син радянської землі гине, але й своєю смертю він воює за справу революції. Листоноша привів німців туди, де захована зброя, але тоді, коли повстання почалося. І не німці, а партизани беруть цю зброю, покроплена кров'ю героя.

„Лист у вічність“ — велика правда про високу ідейність, про презирство до смерті відданих синів своєї батьківщини. Образ листоноші, створений Юрієм Яновським, — типовий образ - характер радянських людей.

Героїзм, саможертва в ім'я високого ідеалу, воля до перемоги, всерозтрощувальний, наступальний дух — такі основні риси характеру у наших радянських людей. Такі герої нашої радянської літератури.

„Перемога“— твір Петра Панча—змальовує епізод народної війни проти німецьких грабіжників у 1918 році. Партизани трощать ворога, визволяючи рідну землю.

Омелян Розумієнко створив яскраві картини героїзму робітників Луганська в їх боротьбі не на життя, а на смерть за радянську владу, за рідне місто. „Місто героїв“—така назва твору, де розповідається, як справді все місто—чоловіки, діди, жінки і діти—всі билися за рідну владу. Цей героїзм народу і його перемога хорошо показано в цьому творі О. Розумієнка. Не може не перемогти народ! Бо безмежно сильний наступальний дух синів радянської вітчизни!

Не можна без хвилювання читати сторінки книг Юрія Смолича „Народ воює“ та „Загибель інтервенції“. Пристрасними, щирими, що йдуть від серця, словами оспівав автор героїзм наших батьків, старших братів у дні вітчизняної війни 1918 року проти німецько-кайзерівських інтервентів. Відвагу народу, його військову кмітливість, його благородство змалював на сторінках цих книг письменник. Партизанські загопи, їх сміливу боротьбу, безмежну хоробрість хвилюючими рядками відтворив письменник-боєць.

Підлість, звірства, тупість німецьких грабіжників, цих батьків сучасних гітлерівських бандитів, яскраво розкрив Юрій Смолич в оповіданнях „Інтервенція“ та „Закони воєнного часу“.

Повідомлення Радянського Інформбюро приносять звістки про багатирську боротьбу наших славетних партизанів. Ці народні герої нищать німців, як скажених собак. Партизани ці—гідні сини своїх батьків, мужності і відвазі яких присвячено натхненні і патріотичні оповідання Юрія Смолича.

Наша могутня Червона Армія на друзки розбила міф про непереможність осатанілих гітлерівських садистів, одягнених у солдатську уніформу. Брошура майора Христофорова „Брусілов“ розповідає про те, як двадцять п'ять років тому російські війська розтрошили німецький фронт і завдали поразки „непереможним“ німецьким військам. Били, б'ємо і будемо бити—так говорить історія слов'янських народів. Гітлеризм буде знищено так само, як і його попередників.

Хоробрість наших славних моряків—тема твору Олеса Донченка „У ворожій бухті“. Прості, скромні радянські люди, для яких героїзм—норма поведінки, відважно пройшли під час війни з білофінами на підводному човні у ворожу бухту і потопили там крейсер. Цей твір безпосередньо перегукується з навальною боротьбою нашої доблесної Червоної Армії проти озвірілих катів-гітлерівців. Радянське Інформбюро в своєму повідомленні недавно писало про героїчний вчинок нашого підводного човна, який, пройшовши у ворожу бухту, потопив там кораблі ворога.

Твір Івги Сатулли „У засніженій Фінляндії“—середня, щира розповідь медичної сестри. Скромно казує вона про героїзм на фронті наших мужніх солдатів—бойових подруг. У простих словах стільки людського тепла, правди життя! Героїзм лікарів, героїзм сестер, що під кулями білофінів повертають до життя поранених бійців,—про все це читаємо в цій творчій Хай ця перша книжка має свої вади, вади письменника-початківця, проте це все дрібниці. „У засніженій Фінляндії“ хвилює читача своєю внутрішньою силою, правдою героїчної боротьби.

Фронт і тил неподільні у важкій, запеклій боротьбі з підступним ворогом. Оповідання Павла Байдебурдих „Відповідь“ описує велику моральну єдність, згуртованість радянського народу, його всезагальну любов до Червоної Армії. П'єса Дмитра Бедзика „Сопілка“ вчить пильності, кличе підвищувати більшовицьку настороженість, не базікати зайвого і разом з тим розповідає про те, що героїзм, презирство до смерті властиві всім радянським людям фронту і тилу.

Держлітвидав у цій серії одною з перших книжок видав окремою брошурою поему „Єретик“ Т. Г. Шевченка. Вогненне слово генія українського народу Тараса Григоровича Шевченка глибоко народне. І кращий драматург української радянської літератури Олександр Корнійчук згадав полум'яні слова поета у своїй промові на всеслов'янському мітингу в Москві:

„З глибини серця геніального поета українського народу Тараса Григоровича Шевченка вирвалися сповнені священним гнівом слова проти німецьких поневолювачів.“

Поет виступив на захист чеського народу, на захист всіх слов'ян“.

Радянська література—гідний спадкоємець великих традицій геніїв людства. Вона своїми творами бореться за щастя, волю всіх слов'ян. Хвилюючі, глибокі слова академіка Олександра Корнійчука знаходять гарячий відгук у кожному серці. Клятвою всього українського народу і його письменників прозвучали вони з трибуни всеслов'янського мітингу.

„Український народ палко вітає об'єднання всіх народів для спільної боротьби проти нашого найлютішого ворога—гітлерівської Німеччини.“

Український народ віддасть всі свої сили для досягнення швидкого розгрому ворога всього людства—німецького фашизму.

Смерть фашизму!

Хай живе велика сім'я вільних, рівноправних слов'янських народів, об'єднана на священну боротьбу з розбійницькою навалою німецького фашизму і його васалів“.

Андрій Ключа.

У ДНІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Велика вітчизняна війна радянського народу проти німецьких фашистів з кожним днем знаходить все більш і більш скрапе відображення в творах радянських письменників. В попередніх числах „Літературного журналу“ ми писали про серію „Фронт і тил“, що її видає видавництво „Радянський письменник“. Зараз ми вже можемо говорити про значну кількість книжок інших серій цього ж видавництва. Назви цих нових серій правдоподібно говорять про тематичне спрямування включених сюди творів: „Бойові епізоди“, „Герої героїстичної війни“, „Народ воює“ (про бойові дії червоних партизанів у роки громадянської війни і нині — в районах, захоплених фашистськими кінбалами). Рядом з цими цікавими книжками поповнилась також за цей час основна серія видавництва „Фронт і тил“.

З величезним інтересом і хвилюванням слухають і читають наші люди щоденні зведення Радянського Інформбюро. Стисло аж до скупості, але в той же час надзвичайно виразно і переконливо розповідають ці зведення про героїзм червоних воїнів, про численні бойові епізоди, які вкривають безсмертною славою переможну Червону Армію і Військово-Морський Флот. В книжках з серії „Бойові епізоди“ дано першу спробу ширшого художнього відображення окремих моментів вітчизняної війни. Частина цих книжок написана радянськими письменниками, що перебувають на фронтах в лавах діючої армії, працюють в редакціях фронтових газет. Щоденно в бойових умовах зустрічаються вони з сотнями бійців і командирів і їхні розповіді не можуть не звучати хвилюючо і переконливо.

Серію „Бойові епізоди“ видавництво розпочало книжками Т. Масенка „Шлях до своїх“ і М. Трублаїні „Оповідання про хоробрість“.

Обидві книжки побудовані майже однаково — в формі розповіді поранених бійців, при чому у цих розповідях більше уваги приділено не самим бойовим діям, а тому, як бійці після поранення на полі бою пробираються до своїх. Аж на шосту добу після поранення командир батареї лейтенант Григорій Філатов — герой оповідання Т. Масенка — „працюючи однією рукою, переплив ріку і вийшов на берег у районі, зайнятому червоними частинами“. Дуже важко прийшлося Філатову на цьому шляху до своїх: „Часом лейтенанта брав сумнів. Дійде він, чи не дійде?“ Але перемогла витримка, залізна воля більшовика. „Він почував, що ніколи в житті, навіть у гарячих боях на Карельському перешийку, не було в нього такої упертості, спокою та витримки, які прийшли до нього тут, коли треба за всяку ціну врятувати своє життя, а разом з ним і честь“. Не меншу витримку виявляє і льотчик Складаров — герой оповідання „Люся“ — кращого в збірці М. Трублаїні. Завдяки діювій, зворушливій підтримці чотирнадцятилітньої дівчинки Люсі поранений Складаров, мандруючи лісами і болотами, не лише дійшов до штабу свого авіаційного з'єднання, а по дорозі він (як, може, занадто публіцистично розповідає про це письменник)

„зробив багато цінних спостережень і, діставшись до станції В., приніс дуже важливий матеріал“.

Про бойові дії наших людей, їхнє вміння будь-що вирвати перемогу в зарозумілого ворога розповідається в щойно надрукованих книжках С. Складарова „На врага“, М. Тардова „Над вражескими колоннами“, С. Голованівського „Поединок“, Н. Кружкова і С. Ващенко „Комісари“, О. Кундзіча „В польоті“, Івана Ле „Доблестный дивизион“, З. Каца і М. Талалаєвського „Разведка боем“. Перші дві книжечки — це по суті моментальні зарисовки з блокнота письменника — військового кореспондента. Стисло говорить С. Складаров про героїчні вчинки рядових людей фронту — шофера Чарунова, наводчика Пашенка, льотчика Бундюка, медсестри Лятошинської, поварихи Белоус. Але глибшого показу цих людей, зображення їхнього внутрішнього світу, їхніх думок і почуттів автор не дає. В такому ж плані зроблена і книжка М. Тардова. З безмежною хоробрістю діють командир гармати Шевченко і борець Мовчан з нарисів „По-звенигородски“, 64 бойових вильотів зробив за добу пілот з нарисів „Над вражескими колоннами“, але далі цих відомостей письменник не пішов, психологію своїх героїв у цих творах не розкрив.

Значно ширше зображено внутрішній світ героїв у згаданих книжках С. Голованівського, Н. Кружкова і С. Ващенко, О. Кундзіча, Івана Ле, З. Каца і М. Талалаєвського. Книжка С. Голованівського характерна хорошою військовою грамотністю, вмінням автора точно розповідати про техніку бойових операцій. З цього погляду не можна не згадати його нарис „Огонь русской винтовки“, що звернув на себе увагу ще коли був надрукований на сторінках „Правди“. Значний крок вперед становить книжка С. Голованівського і щодо глибини показу образів основних героїв. Безперечною удачею автора є постать воєнтехніка Сігова, що бере в полон екіпаж збитого німецького літака (нарис „Поединок“). Як реальні, живі люди, надовго запам'ятовується батальйонний комісар Микола Миронов (з однойменного оповідання Н. Кружкова), фотограф Саша Величко (з центрального в книжці О. Кундзіча оповідання „Фотограф“), кулеметник Булгаков (з однойменного нарисів Івана Ле), льотчик Андрій Єфремов (з новели З. Каца і М. Талалаєвського „Анкета“).

Микола Миронов — прекрасний зразок бойового комісара-більшовика, який добре розуміє, що для комуніста на полі бою основне — агітувати власним прикладом. „Я домагаюся, щоб наші комуністи і комсомольці були перші в бою“ — говорить Микола Миронов. „Ну, а для цього сам стараюся бути першим. Бо інакше який буде з мене комісар? У нашого брата льотчика-винишувача самими словами пошани не заслужиш“. Дуже колоритним вийшов у О. Кундзіча образ Саші Величка. Величка, як фотографа, беруть на літак, що йде в бойовий політ. Але під час бою

фотограф не лишається пасивним. Він заступає місце пораненого і прекрасно діє турельним кулеметом. Після повернення на аеродром між Величком і командиром відбувається такий діалог:

- Ну как, фотограф, снял?
— Снял. Одного. Если бы турельный не испортили, и другого снял бы.
— Как, турельный? Фотоаппарат?
— Нет, пулемет!...

Цей діалог характеризує не лише персонажів, а й мову книжки О. Кундзіча — точау, багату інтонаціями, емоціональну — таку, до якої ми звикли в хороших книжках, написаних письменником за останні роки його творчості.

З переконливою живою постаттю Величка можна порівняти образ кулеметника Булгакова з книжки Івана Ле. „Я не встречал тов. Булгакова в мирной обстановке, — каже письменник на початку своєї розповіді про відважного кулеметника, — и поэтому мне трудно обрисовать все его индивидуальные черты“. Але все ж таки ці індивідуальні риси свого героя Іван Ле визначає. Серед них любов помріяти. „Однажды на вопрос политрука, заданный буквально за несколько минут до начала боя, — о чем мечтает тов. Булгаков, он коротко ответил: — Ружьецо б охотничье хорошее приобрести после войны. Смотрю — утки не утки, а целые гуси повывросили на советских озерах...“ І от цей мрійник під час бою один з своїм кулеметом затримує цілу орду фашистів. „На пулемет Булгакова, за 250 метров от него, началось наступление многочисленного врага. Начинаясь неравный и удивительный поединок: одинокий советский пулеметчик вел бой с целым соединением фашистов“. Лише нестримний гарматний шквал примусив замовкнути кулемет звияжця, але сам герой не загинув, він зумів спритно вийти з оточення і приєднатися до своєї частини.

По - справжньому хвилює лаконічна новела З. Каца і М. Талалаєвського „Анкета“. В спільній книзі обох письменників є кілька хороших змістовних нарисів, але щойно згадана новела вирізняється на їхньому фоні.

„Ночь. Ни одного огонька на земле, ни одной звездочки на небе. Темно и здесь, в машине, замаскированной в вишневом украинском садике. Тесно в машине. Здесь заседает партийная комиссия“.

Комісія приймає до партії, перед нею проходять льотчики, які щойно повернулися з бойових вильотів, техніки й механіки, зайняті бойовою роботою на аеродромах. Серед вступаючих — Андрій Єфремов. Він щойно повернувся з бою.

„Секретарь партийного бюро разворачивает его анкету. Вот она лежит, обгоревшая по краям анкета, свидетель воздушного боя“. — Анкету доведеться переписати, — каже Єфремов. „Зачем? — возражает секретарь парторганизации тов. Тихомиров. — Пусть будет эта, — она уже оформлена и заверена...“ І дійсно, — додають автори, — эту анкету летчик Андрей Ефремов хранил у самого сердца и лежит на ней печать огненного боя. Что может быть вернее этой печати?“

Книжки з серії „Бойові епізоди“, про які ми вже говорили, є лише першою спробою наших письменників сказати правдиве художнє слово про героїку вітчизняної війни, заглянути в душі наших героїв. Частина цих оповідань і нарисів — це попередній, іноді поспішний запис того, що побачив письменник. Але в записках криється багатющий матеріал, сила спостережень і узагальнень, які становлять собою невичерпне джерело для кожного справжнього художника.

Радянська військова белетристика, вся наша патрістична художня література підноситься зараз на вищий етап розвитку. Нові теми відразу посіли центральне місце в художній творчості, по-новому починають підходити письменники і до деяких з старих тем. Серія „Герої громадянської війни“ показує, з якою силою продовжує хвилювати кожного радянського патріота тематика громадянської війни, як актуально звучить вона і в наші дні. На час, коли пишеться цей огляд з цієї серії вийшли тільки чотири книжки: Дм. Петровський — „Батько Боженко б'є німецьких окупантів“, Ол. Десняк — „Тимофій Черняк“, П. Панч — „З боями до Царицина“ (про Олександра Пархоменка), А. Гак — „Представник военревкому“ (про Андрія Іванова). В деяких з цих книжок автори використали матеріал своїх попередніх творів, а проте про нову серію можна говорити як про корисну і важливу справу. Вдала назва книжки Дм. Петровського характеризує зміст і решти книжок, бо не лише батько Боженко б'є німецьких окупантів, — їх били і Тимофій Черняк, і Олександр Пархоменко, і Андрій Іванов з усіма своїми бійцями. Всім чотирьом книжкам властива в різній мірі одна спільна хиба — фрагментарність викладу; цілих образів основних своїх героїв письменники в цих книжечках не дали. Але скільки живих, яскравих рис все ж таки зуміли вони показати! Оповідання Дм. Петровського дає читачеві відчуття бурхливий темперамент батька Боженка, властиву його характерові наступальність. Надовго запам'ятовується змальований Ол. Десняком образ Тимофія Черняка, особливо епізод, коли він йде до Стародуба на з'єднання з Богунським полком Миколи Щорса. Хороші, по-справжньому зворушливі слова знайшов П. Панч, щоб показати людяність Олександра Пархоменка; безперечно, до кращих сторінок його творчості належить сердечна розмова Пархоменка з пораненим бійцем Ван Ша-ю. В книжці А. Гака радує вміле зображення внутрішньої сили Андрія Іванова, його безмежної відданості революції. Видавництву „Радянський письменник“ треба розширити серію „Герої громадянської війни“, видати більше книжок про людей, чиї імена назавжди зв'язані з безсмертною справою комунізму.

Крім цих серій, як ми вже говорили, видавництво випускає присвячену діям партизанів серію „Народ воює“, але чогось значного тут досі не вийшло. Зате основна серія „Фронт і тил“ за останній час збагатилася рядом книжок, які відразу знайдуть шлях до масового читача. В першу чергу це стосується збірок видатніших поетів України — П. Тичини „Ми йдемо

ми го- на бій", М. Бажана „Клятва“, М. Рильського „За рідну
енникі землю“. В нових патріотичних антифашистських віршах
вітчиз- П. Тичини з однаковою силою звучить пафос радян-
Іастина ського народу, що вийшов на бій з своїми одвічними
оспіш- ворогами (вірш „Ми йдемо на бій!“) і гостра сатира,
в цих влучно скерована проти фашистських маніяків („Сви-
остере- ня-наполеончик“). Хто з нас на Україні (та й не
черпне- лише на Україні!) не знає тепер знаменитих рядків,
з якими в перший же день війни виступив наш поет:

„Ти, земле наша рідная, святая,
Ти, батьківщино любя, золотая!
Це знову напад? З ворогом двобій?
Ми чуем, нене! Ми йдемо на бій!“

Новими прекрасними поезіями порадує читача книжка М. Бажана. Його вірш „Клятва“ не даремно дав назву цілій збірці — це справді програмний твір, слово поета, який має право говорити від імені свого народу. З великою силою звучить вірш М. Бажана „Летіть, орли!“

„Ревіть, мотори! Гуркотіть, мотори,
Вогненним летом пронизайте простори,
На голову кривавої потвори
Повергніть груз смертельних бомб своїх.
Благословляє людство ці удари,
Ці наші бомби, звергнуті спід хмари,
Ці блискавиці гніву і покари,
Які разять собак скажених всіх“.

Особливе місце посідає в збірці М. Бажана розділ „Фронтний зошит“, де дано конкретну розповідь про героїзм червоних воїнів, окремі картини війни. Надовго залишаться в нашій поезії „Балада про подвиг“, в якій оспівано подвиг льотчика Гастелло, „Наш танк“ — зразок твору, що відбиває любов народу до бойової техніки, за допомогою якої наші бійці громлять

ворога, сповнений ненависті до фашистів вірш „Залізний хрест“.

Єдність непереможного радянського народу оспівує в своїх нових віршах М. Рильський:

„Єдина думка в нас і серце в нас єдине,
Ми прапор сталінський як сонце піднесли,
І ви, що здобичі сюди шукати йшли,
Найдете, прокляті, безславні домовини“.

І поряд з цим поет створює пісні вітчизняної війни, де міцно звучить непохитна віра в перемогу, заклик до бою:

„За кров братів пролиту, Щоб жити нам в спокої
За кожен плач дитяти Щасливо і погідно,
Проклятим відплатити, За Сталіна, до зброї,
Розбійників скарати! За землю нашу рідну!“

Дуже цікаво зіставити вірші видатних наших поетів з народною українською антифашистською творчістю, зібраною в книжці „Пригадайте, сини вражі“. Книжка ця, безперечно, одна з важливіших серед виданих досі в серії „Фронт і тил“. Устами своїх співців — рядових колгоспників і робітників висловлює тут великий український народ свої думки і почуття. Можна лише раз прочитати вміщені в збірці пісні, частушки і приказки і все ж таки в пам'яті надовго залишаться вдалі строфи, крилаті вирази на зразок: „Любить Гітлер солодке, та морда коротка“.

Ми не маємо змоги говорити про всі книжки, надруковані видавництвом „Радянський письменник“. Та цього й не потрібно робити. Ясно, що почалася велика і корисна робота, в якій беруть участь основні кадри письменників Радянської України — відданих бійців великої вітчизняної війни.

Гр. Гельфандбейн.

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО, НАУКА

ХРОНІКА

БОЙОВІ ЗАВДАННЯ ПИСЬМЕННИКІВ, КОМПОЗИТОРІВ, ХУДОЖНИКІВ

16 серпня ц. р. відбулись збори письменників, композиторів і художників Харкова. На зборах були присутні учасники всеслов'янського мітингу в Москві Ванда Василевська і Олександр Корнійчук.

Відкриваючи збори, Юрій Смолич коротко охарактеризував роботу харківських письменників під час вітчизняної війни. Ця робота зокрема полягала у випуску спільно з художниками агітвікон, у створенні масових брошур та активній участі в газетах.

Тов. Олександр Корнійчук говорив про великі завдання, поставлені священию вітчизняною війною перед письменниками. Він закликав учасників зборів ще активніше творчо працювати; відбити в художніх творах героїзм радянських людей, які захищають рідну радянську землю від фашистської навали; показати трудовий героїзм робітників, колгоспників, радянської інтелігенції, невтомну роботу в тилу для зміцнення фронту.

Тов. Корнійчук розповів, як прекрасна столиця Радянської України — Київ, що про його близьку загибель не раз сповіщали брехуни-Гebbельси, живе повнокровним, напруженим бойовим життям.

Далі тов. Корнійчук розповів про всесоюзний слов'янський мітинг в Москві, що закликав усі братні слов'янські народи об'єднатись для спільної завзятої боротьби проти фашистських варварів.

— Могутній заклик, — говорить тов. Корнійчук, — почули всі уярмлені кривавими фашистськими катями слов'янські народи. Дедалі яскравіше розгортається полум'я партизанської війни. Заклик всеслов'янського мітин-

гу вплив нові сили в лави відважних бійців, партизанів, полум'яних борців проти гітлерівського іга. Ширшає фронт війни проти німецьких фашистів — цих найлютіших ворогів людства, зокрема ворогів слов'янських народів. Уже близький час, коли нагороди визволяться спід ненависного гітлерівського ярма.

Тов. Ванда Василевська в палкому виступі закликала письменників, композиторів, художників віддати всі свої сили, весь талант святий справі вітчизняної війни.

— Кожний з нас готовий першої-ліпшої хвилини, — сказала письменниця, — взяти в руки гвинтівку і піти на фронт. Вітчизна вимагає від митця, щоб великі події наших днів були увічнені в гідних доби творах. Бійці на фронті в хвилину смертельної небезпеки не думають про себе, про своє життя — вони думають про свою велику вітчизну, про близьких їм людей, про рідні міста і села. Вони хочуть знати, як працюють їхні заводи, колгоспи, що роблять вони для оборони країни. Святий обов'язок письменника яскраво розповісти про все це бійцям.

Письменники, композитори, художники Харкова висловили своє палке прагнення віддати всі сили і здібності для фронту, для доблесних червоних воїнів. Новими творами, які правдиво відбивають історичні дні священиї вітчизняної війни, а коли треба, то і зброєю візьмуть вони участь у боротьбі за перемогу над кривавим фашизмом.

„ПЕСНИ О РОДИНЕ“

Видавництво художньої літератури (Москва) випустило збірку статей і нарисів Ванди Василевської „Песни о родине“, переклад з польської. В збірці подано роботи письменниці, присвячені великій визвольній війні проти фашистської агресії.

„З ФРОНТІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ“

КІНОРЕПОРТАЖ З ДІЮЧОЇ АРМІЇ

Знайомі, дорогі серцю кожного радянського громадянина обриси Кремлівської вежі зникають з екрану. На їх місці з'явилися зняті на кіно-

плівці суворі фронтові будні. Демонструється кінорепортаж „З фронтів вітчизняної війни“. В залі столичного кінотеатру „Комсомолец України“ тихо — вся увага прикута до екрану. ... Радянські артилеристи ведуть

„Священный бой“ — збірка творів поетів різних народів СРСР; склав П. Косарев. Поряд з творами поетів братніх народів у збірці подано вірші написані російськими поетами в дні вітчизняної війни.

Держлітвидав (Москва) приготував до друку збірку поезій великого українського письменника Івана Франка. В збірці подано політичну лірику поета. Загальна редакція книги Максима Рильського та Б. Турганова.

НОВА АНТИФАШИСТСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Видавництво „Искусство“ (Москва) випускає масовим тиражем нову брошуру „Фашизм — злейший враг искусства“. Автори брошури — відомий німецький драматург Фрідріх Вольф і критик Б. Рейх. В брошурі подаються численні факти, що характеризують підле глумління фашистських варварів з великих творень людської мислі, з передових літераторів та діячів мистецтва.

Не позбавлено інтересу подане в брошурі істеричне маячення — вислів про війну італійського футуриста Маринетті, цього вірного пса Муссоліні: „Війна красива, бо вона об'єднує силу і доброту, вона здійснює засобами вогнеметних снарядів і протигазів ідеал механічної людини. Вона симфонізує тріскотіння кулеметів, грім гармат, тишу, пісні солдатів, пахуче благоухання і запах трупів“. Це маячення в пропасниці людиноненависництва не потребує пояснень.

В Держлітвидаві (Москва) виходить у світ збірка антифашистських статей Олексія Толстого „Блицкриг или блицкрах“.

нищівний вогонь. Десь вдалині вибухають смертоносні снаряди. Мужні, обсмалені літнім сонцем обличчя червоних бійців і командирів зосереджені: кожний снаряд повинен влучити в ціль, в місце, де саме в

цю мить перебуває знахабнілий ворог. Широке поле повите гарматним димом. А артилеристи б'ють і б'ють, розчищаючи шлях для наступаючої піхоти.

Стріляють зенітки. В повітрі гудуть фашистські мотори. То ворожі бомбардувальники намагалися безкарно пройти на радянську територію, щоб руйнувати мирні міста і села, нищити населення. Але зенітники пильно охороняють кожний квадрант радянського неба. Ось накренилося крило в одного фашистського стервятника. Поранений пірат опуска-

ється все нижче і нижче. Подум'я охоплює хвостове оперення, фюзеляж, мотор. Управління літаком втрачене. Він каменем летить на землю. Обійнятий вогнем, закінчує своє недовге життя німецький „Юнкерс“.

Швидко змінюються епізоди. Перед глядачами проходять перші хвилини, що минули з моменту, відколи зайнято штаб ворожого полку. Командири Червоної Армії переглядають оперативні матеріали і документи, похідну радіостанцію, карти, залишені в паніці фашистськими штабними офіцерами. У великій скрині —

сотні пакунків з новенькими німецькими марками.

На екрані з'являється огидне обличчя диверсанта, одягненого в селянські штани і сорочку. Його затримали на лівій фронті наші славні розвідники в розпалі його „роботи“ — фашистський вишкребок передавав по радіо своїм панам розвідані відомості.

* *

Знімали цей цікавий кінорепортаж оператори Семенов і Рижаків. Вдалий монтаж зробила кінорежисер М. Фіделева.

ВИДАВНИЧИЙ ПЛАН АКАДЕМІЇ НАУК СРСР

Академія наук СРСР переглянула план своїх видань в поточному році під кутом зору завдань, що стоять перед нашою країною в справі боротьби проти німецького фашизму.

Випускається серія антифашистських брошур обсягом один-півтора друкованих аркуша, розрахована на масового читача. Тут в популярній переконливій формі розповідається правда про расову псевдонауку, про фашистську агресію, поневолення німецьким фашизмом слов'янських та інших народів Європи. Уже вийшли в світ брошура „Сборник высказываний А. М. Горького о борьбе с фашистским варварством“, робота акад. В. В. Струве про фашистський антисемітизм. Випущена також брошура „Военный разгром Германии в 1918 году“ та ін.

В цій же серії мають найближчим часом вийти робота акад. Тарле — „Восточное пространство и геополитика германского фашизма“, проф. З. Неєдлі — „Порабощение Чехословакии германским фашизмом“, члена-кореспондента Академії Наук В. І. Пічети — „Польша под гнетом фашистской Германии“ та ін.

Пожвавлені, особливо останнім часом, зв'язки Академії наук СРСР з іноземними науковими закладами і найвидатнішими світовими вченими, переважно Англії та США, дістануть відображення в збірнику антифашистських статей визначних іноземних вчених — Голдена, Гогбена, Гекслі та ін.

Ряд видань присвячується актуальним питанням народного господарства, що безпосередньо стосуються оборони країни.

У великому видавничому плані Академії наук в цьому році відводиться також місце працям сейсмологічного, геологічного та ін. інститутів. Спеціальна брошура буде присвячена підсумкам спостереження повного сонячного затемнення 21 вересня 1941 г. З друку вийде також ряд популярних праць класиків російської науки — Тімірязєва, Мечнікова, Сеченова і капітальні роботи з історії французької революції.

В ІНСТИТУТАХ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

Самовіддано працює в умовах великої вітчизняної війни інтелігенція столиці України — Києва. Учені, про-

фесори, лікарі, наукові працівники розглядають питання науки, медицини, техніки.

Наукові співробітники інституту історії готують до друку ряд брошур, присвячених боротьбі українського народу проти німецьких окупантів 1918 року і проти іноземних загарбників XVIII століття. Над брошурами працюють професори Оглоблін, доктор історичних наук Полонська-Василенко, старший науковий співробітник Сенченко та ін.

Інститут ботаніки провадить досліді з вирощування нових високоврожайних сортів пшениці, тютюну, персиків та винограду. Колектив інституту ухвалив передати воєнним госпіталям увесь урожай цього року персиків і винограду з своїх дослідних плантацій.

В майстерні інституту фізики налагоджено виробництво електричних ліхтарів.

Інститут клінічної фізіології виділив групу працівників для обслуговування госпіталів у питаннях переливання крові. Інтелігенція Києва наполегливо працює на трудовому фронті, вкладаючи в свою творчу роботу палку ненависті до фашистських загарбників.

ЗМІСТ

	Стор.
Всеслов'янський мітинг у Москві	3
Звернення всеслов'янського мітингу	3
Олексій Толстой—Весь слов'янський світ повинен об'єднатися для розгрому фашизму	5
Олександр Корнійчук—Визволимо людство від кривавого фа- шистського кошмару	6
Ванда Василевська—Поляки, вас кличуть на боротьбу руїни Варшави!	7
Володимир Сосюра—За вітчизну. Поезія	9
Антон Шмигельський—Відплата йде. Поезія	10
Яков Городской—Три новели. Переклав В. Давиденко	11
Наталя Забіла—Світлолюб—народний богатир. Казка	16
Олесь Донченко—Марта. Оповідання	19
Ніколай Ушаков—Канали Голландії. Поезія. Переклав В. Свід- зінський	23
Василь Боровий—Пісня кінноти	23
Дмитро Бедзик—Іду в партизани. Оповідання	24
Олекса Новицький—Холопам Гітлера. Поезія	28
Юрій Борець—На польській землі. З польської переклав А. Шмигельський	29
ДО ВІСІМДЕСЯТП'ЯТИРІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА	
Іван Франко—Привіт. Поезія	32
Дмитро Косарик—Великий борець за волю народу. Стаття	35
Степан Королівський—Розгром німецьких окупантів на Укра- їні 1918 року. Стаття	37
Акад. Л. Булахівський—Мова і раса. Стаття	41
Критика і бібліографія	
Андрій Ключчя—За батьківщину! За Сталіна! Стаття	45
Гр. Гельфандбейн—У дні вітчизняної війни. Стаття	47
Література, мистецтво, наука	
Хроніка	50

Відповідальний редактор *Юрій Смолич*
„Літературний журнал“
 Орган Союзу Советских Писателей Украины.
 (Отпечатано на украинском языке).
 Год издания шестой.

Адрес редакції: Харків, Чернишевська вул., 59. Тел. 3-37-82.
 KB 16401. Зам. № 1902. Тир. 2.500. 3¹/₂ друк. арк. Облік.-авт. 6,25.
 В 1 друк. арк. 49.500 літ. Підписано до друку 6/IX 1941 р.
 Ціна 1 крб. 50 коп.

Книжкова ф-ка ім. Г. І. Петровського. Харків, вул. К. Маркса, № 1.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
 БІБЛІОТЕКА І.Д.У.
 Ім. № *37845/6 м.*
84230

